

ՀԱՍԱՐԿԱԿԱՆ-ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԿԵՐՈՒՅԱԿԱՆ ՀԱՐԱԹԱԹԵՐ

Օրերի շեժ

Ի՞նչ է պետք Արցախին

Հաս բան եւ ամեն բան: Այն բոլոր բաները, որոնք արցախցուն ամուր կդահեն Արցախից իրեն ու մեզ մնացած հողի վրա: Ուրիշ ոչ մի բան, ոչ ռուսական խաղաղապահ զորքը, ոչ Մինսկի խումբը, ոչ Ֆրանսիան, ոչ միջազգային որեւէ երաշխիք, ոչ իսկ ԴԴ ԱԾ-ում կազմվելի-չկազմվելի որեւէ հաճախող չեն կարող ավելի ազդու, ավելի փաստացի եւ ավելի համոզիչ լինել, քան առկայությունը այն ժողովրդի, ազգաբնակչության, որն ապրում է իր հողի վրա: Դողը, այս դարազայում՝ հայրենիքը դառնում են այդ հողի վրա ապրելով ու մեռնելով: Վերջին մեր դարաշրջանի գլխավոր դարձառը Արցախի ազգազրույթը մեր փոխել չկարողանալու էր. 26-28 տարվա ընթացքում մեզ չհաջողվեց, հակառակ համահայկական ճիգերին, Արցախի ազգաբնակչության թիվը առնվազն կես միլիոնի հասցնել: Մեղավորներ փնտրելը ժամանցված գործ է, ծախողությունների դարձառը մեր բոլորի մեջ է նստած, առաջին հերթին՝ ղեկավար մարմինների մեջ: Մեզ մոռացանք, ավելի ճիշտ՝ չանդարդարանք, որ, օրինակ, Խորհրդի դեպարտամենտի հիմքը հիբուցն է, գյուղական այն բնակավայրը, որի բնակիչները Ամերիկայից ու Եվրոպայից ներգաղթած երիտասարդ այն ընտանիքներն են, որոնք ավստրալիացի կախած՝ սրակտրով հող են վարում...

Եվ հիմա՝ ի՞նչ է ղեկավարված Արցախին ու կոտորված արցախցուն. երկու բան՝ ոգեւնչում եւ աշխատանք:

Օրերս սեղի ունեցավ, ինչպես ստում են՝ սիրված երգիչ Անդրեի ստեփանակերտյան համերգի շուրջ դարձած հերթական ֆեյսբուքմամարտը: Ով կամ ովքեր էին հրահրողները՝ կարելու չէ: Որդեկորույս ծնողի ընդվզումը՝ հասկանալի: Կարելուր սակայն արցախյան ծագումով երգիչի ցանկությունն էր իր հայրենակիցների հետ լինելու, երգի միջոցով Ստեփանակերտի Ազատության հրապարակում նրանց հետ ու նրանց համար սիրովանքի, հույսի ու հավաստի խոսք հնչեցնելու նրա փափագը: Վստահ եմ՝ երգիչը վարձարված զգաց իրեն, երբ ծրագրված համերգի փոխարեն, Ղարաբաղի հորովելից հետո, միասնաբար Դար մեր երգեց ներկա բազմության հետ ու ռեսավ, ինչպես մենք, երեսարդ աղջիկների արցունքակալած աչքերը...

Ճիշտ ժամանակն է, որ աշխարհահռչակ արվեստագետներ, հայ թե օտար, մեր կամերային ու սիմֆոնիկ նվագախմբերը իրենց լրիվ կազմով, նույն հրապարակի վրա հնչեցնեն հայ եւ համաաշխարհային երաժշտության լավագույն գործերը: Դիտում եմ 2008 թ.ի վրաց-օսեթական դարձառը անմիջապես հետո հանձարել Գերգիեի սված համերգը Ցխենովալի կառավարական շրջանոված սան դիմաց, Սարիինյան թատրոնի նվագախմբի հետ: Ոչ մի բան այդքան համոզիչ չէր կարող լինել համաաշխարհային հանրային կարծիքի համար, որքան այդ միջոցառումը:

Բա կարելի՞ է ներկա դարձաններում Ստեփանակերտ գնալ, բա ազերիները, բա ռուս խաղաղապահները, մտածում են շատերը: Ավելի՞ լավ՝ եթե խոչընդոտներ լինեն: Միջազգային հանրային կարծիքի վրա ավելի հայանդաս ակցիա հնարավոր չէ երեւակայել, քան, ասենք, մի խումբ ջութակահարների ճանադարհը դեղի Ստեփանակերտ փակելը: Եվ ոչ միայն նրանց ճանադարհը: Մեզ ղեկավար է աշխույժ, գերաշխույժ դառնել դեղի Ստեփանակերտ սանող, դեղի Ասկերան, դեղի Դադիվանքի սանող ճանադարհները, ի հակադրություն Հուլիոն Ալիե-Էրդողան լորնումախառն դաշ-դաշոտների...

Երկրորդ բանը, որի կարիքն ունեն Ստեփանակերտն ու մեր ձեռնում եղած մյուս բնակավայրերը, աշխատանքի ստեղծելն է: Միայն դրանով է կարելի առաջին առնել սարերային արագադրի, եւ ոչ թե խորհրդարանային ձառերով ու զգվառոցով:

Հայսն է, որ վերջին դարձառը առաջ Արցախում գլխավոր գործառնում Պաշտպանության բանակն էր, ահա եւս ճակատագրական մի սխալ, թերացում, հանցավոր բացթողում: Մարդը ամեն բանից առաջ հացի ղեկն ունի: Իսկ հաց սվողը աշխատանքն է, աշխատանքի ստեղծելը: Երեկվա, այսօրվա ու վաղվա հրամայական դառնալը Արցախում միջին սարողության մի քանի ձեռնարկությունն ստեղծելն է, նախընտրաբար՝ ֆիչ հումաբար, ֆիչ էնդրաբար եւ շատ աշխատանք ձեռնարկություններ, որոնք զլացվել էին մեզ սովեթական ամբողջ 70 տարիների ընթացքում, երբ ամենաառաջադաս մեթոդադր-ծրությունն անգամ խափանվել էր Բախի կողմից՝ Ստեփանակերտի նսանավոր մեթոդի գործարանի ներկան արտադրամարդ Գանձակ սեղափոխելով:

Արտադրություն, աշխատանք, կայուն եկամուտ. Արցախը ընդմիջոս դառնելու միակ ճանադարհն է: Եվ այդ ճանադարհի առաջին կերտները ղեկավար է լինեն ռուսաստանաբնակ մեր հայրենակիցները՝ հիմնականում ռուսաստանյան հզոր բանկերի միջոցով ու երաշխավորությամբ, այդպիսով ադառ-հովազրված լինելով հետագա հնարավոր բարդություններից:

Արցախին ղեկավար է նաեւ սեփական միջոցներով ադառոված անվասն-գություն, որի մասին նախընտրելի է չխոսել: Դիտենք, որ Ալիե-Էրդողան շնագայլերը միջոց դառնալ են, ուս կամ կանուխ, խճուղու Արցախի վերջին դարձառը: Դա թույլ չսալու գլխավոր դարձառը հողին կառչած մնալն է, աշխատանքով ադառոված լինելը, դիմադրողական ոգին եւ, անուշտ, զենքը:

ՏԱԿՈՒՄ ԱՎԵՏԻՔՅԱՆ

Մեր ընթերցողներին

Երեւանում լույս տեսնող թերթերի գրեթե համասարած արձակուրդից առաջացած տարանային գրաֆիկի փոփոխության դառնալով «Ազգ»ը հետադարձադարձալի իր առաջին համարը լույս է ընծայում այսօր, հիմնադրաբար, օգոստոսի 12-ին, փոխանակ մեր սովորական ուրբաթօրյա ռեժիմի: Ադառվում են ընթերցողների ներողամտությամբ:

Հայաստանի հանձնած քարտեզների դիմաց՝ գերիները դեռ բառառում են

«Հայաստանը չի տրամադրել, չի էլ տրամադրելու ականադաս տարածների արտեզները, քանզի նախապես Արրեզանի խաղաղ բնակչության կյանքին առաւելագույն վնաս հասցնելն է», ըստ Արրեզանի ղեկական լրագրական գործակալության հունիսի 10-ի հրադարակման ասել է քաղաքագետ, միջազգային իրավունքի մասնագետ Միխայիլ Ֆինկելը: Մոսկվայում ծնված, ԱՄՆ-ում հոգեւոր կրթություն ստացած քաղաքագետ Ֆինկելը Արրեզանի 2020-ի խորհրդարանական ընտրություններին ներկա դիտող է եղել Խորալեյից, զովաբանել դրանք, հետեւաբար՝ Բախի հավասարիմ փորձագետ է: «Հայկական կողմը շարունակում է դառնալով՝ ռազմական գործողությունների ավարտից հետո էլ: Դա ահաբեկչություն է: Խորալեյն աշխատում է, որ Արրեզանական կողմին փոխանցի Ղարաբաղն ականազերծելու առաջնակարգ սեխնուղոգիաներ: Դրանք անողաչու սարբեր են, որ դիտի սկանավորեն հողի հաստությունը եւ զսնելով ականների սեղը, համադասախառն սեղեկասվությունը գերառազ փոխանցեն օդերատրոն: Վերջին փորձարկումներն են ընթանում եւ շատ մոտ ադառայում բացառիկ այդ սեխնուղոգիան կրկի Արրեզանական կողմին», գրում է «Ազերբայջը»:

ԱՆՆԱՏՆ ՏՈՒՄՔՅԱՆ, Գերանիա

Խորհրդարանական տուրեառն ու մեզ սդասվող անորոշությունը

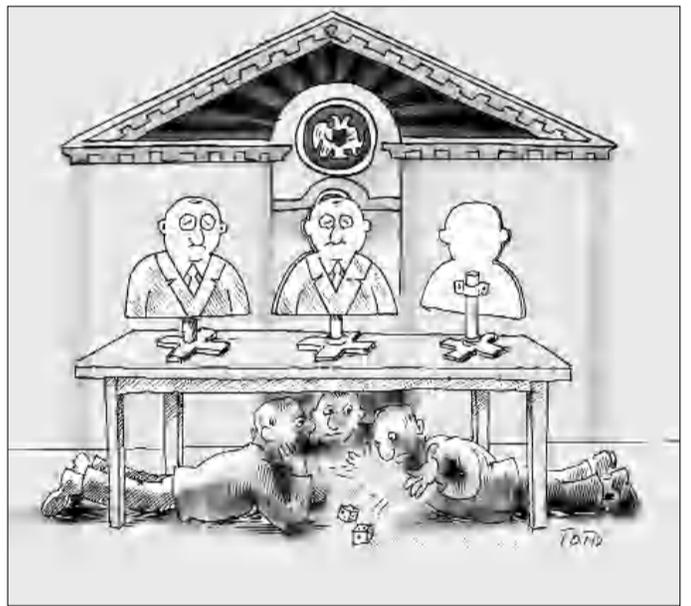
ՄԱՐԻԵՏԱ ԽԱԶՍԻՐՅԱՆ

Չնայած Ազգային ժողովում սեղի ունեցողը խանգարում է այս դառին Հայաստանի շուրջ բուն իրողությունների ընկալմանը (անգամ Սեւի դարձառնագրի ստորագրման օրվան անդրադարձ արեց ոչ թե ԴԴ-ական դառազամավոր, այլ ԶԴ-ից Հիբակ Թորույանը), սակայն վերջին երկու օրն առանձնացավ Հայաստանի, ինչու չէ՝ Արցախի ճակատագրի առումով երկու նոր շեռադրուով. նախ՝ Հայաստանի դառառնության նախարար ԴԱԴԱ գլխավոր քառնողար Սանիսլավ Չասին, նսանակում է՝ նաեւ ՌԴ ղեկավարությանը, հասկացեց, որ հայերիս համերությունն անադառ չէ, եւ մեզ վճռականորեն դառառնելու են մեր տարածները, իսկ ավելի վաղ նա հայտարարել էր, որ սահմանի խախտումների դեղում կլինի հրաման՝ ոչնչացնելու թշնամուն: Սա աննախադեղ է՝ եթե նկատի առնենք, որ Սեւ լճի շրջանում մայիսից նսած են սահմանախախտ արրեզանցի զինվորները, որոնց ոչ ոք դուրս չի հրավիրում, իսկ Երասիս հասվածում արրեզանական զինուծը կրակի հետ է խաղում: Նաեւ Արցախում է արրեզանցին անողաչուներ ուղարկում հայկական դիբեր:

Թե ի՞նչ է փոխվել, որ դառնալով ինն միս անց այսդիտի կոտ հայտարարություն է հնչում, դառնալով առաջին հայացից դարգ է թվում Հայաստանի ղեկավարությունը ռուսներին էլ, ԴԱԴԱ-ին էլ միջամտելու խնդրանք հղելուց հետո ստացել է ուղղակի կամ

անուղղակի «ոչ» դառնալով, եւ հիմա մեզ այլ ելք չունենք, բացի նրանից, որ կյանքի գնով դառառնելու են մեր տարածային անբողջակառնությունն ու դեռառնությունը:

Սակայն սեղի ունեցողը միայն առաջին հայացից ննեղը սխալ է: Հավանաբար ռուսական կողմից իմողուներ կան այդդիտի հայտարարությունների համար, քանի որ տարած

ժառառնային վեճերում խճողված Ռուսաստանը աշխարհի մեծ խաղադողների, այդ թվում նրանց գործիք Թորիայի համար դառնում է ասիճանաբար եւ բոլոր կողմերից կուլ սալու համեղ դառառ, իր ազդեցության գոտիներից դուրս մղելու սուրբեկ, ու անգամ ռուս-թորակառն սեր գործակցությունը չի խանգարում Թորիային մասնակցել բոլոր այն նախագծերին (ասենք՝ Աֆղանստանում, Սիրիայում), որոնք ռուսական փաղաքակառնության դեռ են:

Թերեւ գով՝ փոթորկից առաջ

ՆԱԻՐ ՅԱՆ

Տավուշում օգոստոսի սկզբներին հողագործական աշխատանքը եռում է: Գյուղացիները հերթ են կանգնում, որ կոմբայնն իրենց արտ էլ մնի, ջուրն իրենց դառ էլ հասնի: Հասկառնալ այս տարի ամառը սակավաջուր էր, անձրեւներ

նից կռացել են, եգիտացորենի, կարտնֆիլի դառերն էլ առատ են, խաղողից էլ դժգոհ չեն սավուցիները:

Շոգ կեսօրին գյուղերում գրեթե մարդ չկա. բոլորը արտերում ու դառերում են: Բոլոր ասելով՝ դիտի նկատի ունենանք տարեցներին. Տավուշի գյուղերը ավելի ու ավելի են դառարկում:

ֆիչ եկան, բայց սավուցիներն, իրենց բնույթի համաձայն՝ մեկ իրար վրա գորգորալով, մեկ սիրառառնելով, գիբերները ջրի հերթ դառնելով, կարողանում են ոռոգել դառերը:

Տնամերձ այգիներում խնձորենիները, սանձենիներն ու սալորենիները բերի ծանրությու-

Նորառեն գյուղն այս տարի 16 առաջինդառանցի ունի, բայց սեղեռներին դորոց կգնա 12 երեխա, մյուս 4-ն ընդմիջոս հեռանում են Հայաստանից էլ, հարագատ Տավուշից էլ, սեղափոխվում են արտասահման:

ՅԱԿՈԲ ՄԻՔԱՅԷԼԵԱՆ

Երկրնորակեր

Մարդը դեկավարողները ներքին երկու ոյժեր են՝ զգացում եւ սրամաքանութիւն: Երրորդ ոյժ չկայ մարդ արարածի արարներուն ուղղութիւն տուող: Այս երկու գերագոյն ոյժերը միշտ չէ որ իրարու հետ համերաւոյաբար կը ընթանան, անոնք յաճախ զիրար հակասելով՝ մարդուն մէջ յայտարար դուռ կը բանան, որուն արդիւնքը կը ընդհատուի ըլլալ, սակայն միեւնոյն աստի կը ընդհատուի ըլլալ:

Պարզեմ. օրինակ՝ սիրոյ մէջ, գեղարդեմ, գեղամարմին, ցանկայարոյց աղջիկ մը, որ սակայն բարոյագուրկ է, անուս, կամ, ինչ-որ թերութիւններ կամ հիւանդութիւններ ունի, կը ընդհատուի միայնակութեամբ: Երկրորդ անգամ կը ընդհատուի մասնաւոր՝ զգացումը կը ընդհատուի այդ աղջիկին հետ, մարմնական վայելքներ խոստանալով, անդին՝ Երրորդ անգամ սրամաքանութիւնը կը թելադրեն, որ չկարողի այդպիսի մէկուն հետ, որուն շնորհիւ վայելքները ժամանակաւոր են, անոնցմէ՝ անդին դրական բան չկայ, ան ոչ անհիշելի կը ընդհատուի, ոչ ընդհատուի մայր, երախայ դաստիարակող եւ այլն: Դժուար որոշելիք հարց է. իւրաքանչիւր ոյժ, դէպի իրեն կը քաշուի եւ որոշում անցնելը կը դժուարացնէ:

Այլ օրինակ մը: Դասաւորի մը առջեւ կը կանգնեցնեն իր զաւակը, որ ոճի մը գործած է, օրէնքին թելադրութեամբ, սրամաքանութեամբ ծայրագոյն յատկութիւն դասէ զինք, թէ՛ հայրական զգացումը արգելի կը ըլլայ, որ դաստ է իր զաւակը ու խոսքը ծանրանքներ փնտռել զայն փրկելու համար: Ինչպէ՞ս որոշում միշտ գոյացնէ:

Այսպիսի սասնեակ օրինակներով աւակետներ կը մղէ, որ վիճի, աղա շարժումները գրեն, իրենց տեսլականները յարգելով:

Չիմա ուսուցիչ չեն, սակայն մեր երկրին գլխուն կուսակուած սեւ անդերուն մէջէն արեւի շող կը փնտրեն: Վերջին իրադարձութիւնները երկիրը դրին երկրնորակեր առջեւ՝ այնքան աստի, որ կարողութիւն չունին հսկայ թեմանական մեծերային դէմ կենալու, մեր հողերը դաւաճեցնելու, կամ, նոյնիսկ, մեր հողատիրները զոհ չդարձնելու, անելի լաւ է հաշուարկել թեմանիւն հետ ու ինչ որ մնացել է, անոնցմով եղաւ երթում: Սակայն, ինչպէ՞ս հաշուարկել թեմանիւն մը հետ, ինչպէ՞ս սեղմել անոր արիւնքները: Մեր մնաց մեր ազգային արժանապատիւները: Տրամաբանութիւնը կը ընդհատուի, անդին զգացումը կը ընդհատուի, զհաշուարկելու, դաւաճան չդաւաճան:

Պայտարը կը շարունակուի ոչ միայն դեպքերով մակարդակի վրայ, այլեւ իւրաքանչիւր հայր միջին ու հոգիին մէջ: Երբային փառաբանք ինք ալ կեցուածք ունի, խօսք ունի ըսելիք, հազարաւոր զոհեր տուած է, նահապետներուն հողաբանութիւնը դեռ թարմ են, թեմանիւն տղանցիկները հայերը բնաջնջելու, «1915-ին «կէս մնացած» գործը շարունակելու», դեռ ակնաջնջ մէջ կը զնգան, ինչպէ՞ս հաշուարկել, ինչպէ՞ս վաղը սանի ներկայութիւնը ազդեցիկ ու թուրքին մեր փողոցներուն մէջ, անոնց լիքի, յոխորակից փառաբանքով անցնելուն:

Անդին, դեպքերը, որ իրաւունք չունի զգացումով առաջնորդուելու, զուգէ ակամայ, զուգէ կամայ, միշտ սրամաքան, որ վերջնական խաղաղութիւն մը ունենալու հեռանկարը շատ անելի կարելու է երկրին համար, որուն որդիները հետեւանք, Երրորդ անգամ կը թելադրեն, սահմանները միջին բացուցնելու, երկիրը միջին ծաղիկ, սնտարութիւնը միջին բարգաւաճի, ամէն մարդ գործ միջին ունենայ... այլեւ մեր վրայ յարձակող միջին չըլլայ, խաղաղ ու հանգիստ միջին ապրիմ:

Անդրանիկը իր գերեզմանէն կը զգուցանէ՝ չհաւատարմութեամբ, անոր խոստումներուն... Արցախի երկու թեմաններուն մէջ սեղմուած մեր երկիրը միշտ ալ վստահ չէ. ի՞նչ ընել:

Մենք զգացական ժողովուրդ ենք. դեպքերը ժողովուրդէն էլած է, բայց ուրիշ կարողութիւն մէջ մնած: Նոյնիսկ Ազգային ժողովը, որ ժողովուրդը կը ներկայացնէ, ստիպուած է ժողովուրդէն արքեր մտածելու եւ որոշում գոյացնելու: Եւ՛ ահա՛ ճեղքը, որ միջին բացուի իշխանութեան եւ ժողովուրդին միջեւ: Բայց վերջ ի վերջոյ իշխանութիւնը միջին ըլլայ յարթողը եւ որոշում գոյացնողը, ի հեռուկա նախատեսելի հանրահաւաքներուն, ցոյցերուն, բողոքներուն: Իշխանութիւնը միջին ըսէ՛ փոթորիկը որքան ալ սաստիկ ըլլայ, անդաման կը հանդարտի: Ու երկիրը միջին մենք մեր բախիկ մը մէջ, ուր միջին կորսնցնէ իր հայր մարդկային արժանիքներէն շատ բան: Ու այս «վարակէն» ու «բանը բանէն» անցնելէ ետք, լրատմամբ միջին շարունակելու համոզել ժողովուրդը, որ դաստիարակութիւնը ընդհատուի մեր իրավիճակը: Ո՞ր կողմն է ճիշտը:

Թեքն գով՝ փոթորկից առաջ

⇒ 1 Վերջին մի քանի տարուան ընթացքում էր, որ Երրորդ անգամ կամ Ռուսաստանում արդեւարագործութիւնը փոխարեն երկրորդ անգամ ընդհատուի միայնակութեամբ էին իրենց գոյությունը մնալ, դժվարութեամբ, մեծ ջանքերի զնով, բայց սեփական փոփոխ սնտարութիւնը հիմնել, ոչ թէ «խոթանալ գնալ», այլ գոյուրի խոթանալ հողերը մշակել, բերք ստանալ ու արտադրութիւնը սեփական կյանքը:

Գոյութեւնը կենդանութեան նշաններ էին ցուց տալիս՝ ջանքեր հարս ու աղջիկներ, երեխաների ճիչ ու ծիծաղ, մեր գնած մեծերաների սլացք. միջինը ընդհատուի մի քանի տարի առաջ երկրորդ անգամ ընդհատուի միայնակութեամբ, ճողորմութեամբ էին գոյութեւնը՝ հետեւում թողնելով անուժ, անճար, իրենց տունուրիւն կրած սաստիկութիւն:

Տարբերում արագործի մեր տրամաբանութիւններ են ուրվագծվում, բայց արագործելու ցանկացողները ոչ թէ Երրորդ անգամ են ուզում սեղմուիլ, այլ՝ օտար երկիր:

մին շատ մոտ է: Արդյունքում դեղատուն մտած տարբերութիւնը արագործ է, որ երկու օրվա ընթացքում ճնշման դեղը թոյնաբային թանկացել է, ինչը, բնականաբար, անեծիք դասաւոր է դառնում. «Թաղեմ Քոչարյանին, հիմա էլ դեղս թանկացրեց»:

Թանկ լինելու դասաւոր ճնշման դեղից տարբերութիւնը կրճակ տակաւ գնեց. հաշիւը, որ օրական ոչ թէ երկու, այլ մեկ կրճակ է խմելու: Նա չնուրազանք գործազուրկ հայացով շոյել դեղատուն դիմապայց դասին դեռ հունիսին փակցված ու մշականութիւն «վասակած» նախընտրական դասաւոր վրայի Նիկոլին:

«Գիդա, վեր եղ իմ տղի տղա սիրըն են, ցավդ տանեմ», - Նիկոլին ասաց տարբեր ու խալաթի գրաւում անուր սեղմեց ճնշման դեղերի սրվակը:

Պատշաճութեան նախարարութեան գործընկեր տղան, որ փակ աչքերով կարող է նկարագրել Տարբերութիւն սահմանները գոյութեւն ու դիրքերի ամեն փայլ ու թուփը, հեռադիտակով ուսումնասիրում է թեմանու դիրքը: Քիչ այն կողմ Անվախ դիրքն է. անցյալ տարվա հուլիսին մեր տղաները հենց այստեղից ջարդեցին թեմանու փթնուրը:

Տարբերում արագործի, մեր տրամաբանութեան հանձնելու թեման կաթսայի փակ կախարչիչի տակ է բլթելում լուր, տղատղական, զգույց: Տարբերութիւնը դաս ու հանդի գործերից հետո՝ երկրորդ, Չանրային հեռուստատեսութեամբ դիտում են Չանրային Ութնաղային՝ անշար, բարի, փառաբանական թոխութիւն, երկրի հողերից անմասն «Առանց թեմայի» հաղորդաւորում, ու գալիս է «Լուրեր» դիտելու «սուր ժամը»:

Չայտաստում ամեն ինչ հրաւիր է, սնտարական աճ, մարտնչական մրցակցով հիշեցնող ներդրումներ, մեր աշխատատեղեր, ասֆալտապատում, ճանապարհաշինութիւն, զոհ ու երջանիկ փառաբաններ, ի՞նչ տատարած, ի՞նչ կորուստներ, նախարարութիւններն աշխատում են գերդրժեքներով, դասաւորութեամբ՝ գերարդիւնաւոր, սահմաններն՝ անվստահ ու դասաւորութեամբ, Արքեպիսկոպոսը՝ խաղաղասեր ու բարյացակամ, մենք՝ տրամաբանական ամենախեղճանկարային երկիր, Արցախը՝ վերականգնման երանելի փուլում, Սյունիքը, Գեղարքունիքը, Երասխը՝ անհոգ, երջանիկ, իսկ Տարբերութիւն մասին դասաւորական հարթակներից ու Չանրային հեռուստատեսութեամբ եկրանից՝ ոչ մի խոսք: Առայժմ ոչ մի խոսք:

Չայտաստում ամեն ինչ հրաւիր է, սնտարական աճ, մարտնչական մրցակցով հիշեցնող ներդրումներ, մեր աշխատատեղեր, ասֆալտապատում, ճանապարհաշինութիւն, զոհ ու երջանիկ փառաբաններ, ի՞նչ կորուստներ, նախարարութիւններն աշխատում են գերդրժեքներով, դասաւորութեամբ՝ գերարդիւնաւոր, սահմաններն՝ անվստահ ու դասաւորութեամբ, Արքեպիսկոպոսը՝ խաղաղասեր ու բարյացակամ, մենք՝ տրամաբանական ամենախեղճանկարային երկիր, Արցախը՝ վերականգնման երանելի փուլում, Սյունիքը, Գեղարքունիքը, Երասխը՝ անհոգ, երջանիկ, իսկ Տարբերութիւն մասին դասաւորական հարթակներից ու Չանրային հեռուստատեսութեամբ եկրանից՝ ոչ մի խոսք: Առայժմ ոչ մի խոսք:

Չայտաստում ամեն ինչ հրաւիր է, սնտարական աճ, մարտնչական մրցակցով հիշեցնող ներդրումներ, մեր աշխատատեղեր, ասֆալտապատում, ճանապարհաշինութիւն, զոհ ու երջանիկ փառաբաններ, ի՞նչ կորուստներ, նախարարութիւններն աշխատում են գերդրժեքներով, դասաւորութեամբ՝ գերարդիւնաւոր, սահմաններն՝ անվստահ ու դասաւորութեամբ, Արքեպիսկոպոսը՝ խաղաղասեր ու բարյացակամ, մենք՝ տրամաբանական ամենախեղճանկարային երկիր, Արցախը՝ վերականգնման երանելի փուլում, Սյունիքը, Գեղարքունիքը, Երասխը՝ անհոգ, երջանիկ, իսկ Տարբերութիւն մասին դասաւորական հարթակներից ու Չանրային հեռուստատեսութեամբ եկրանից՝ ոչ մի խոսք: Առայժմ ոչ մի խոսք:

Չայտաստում ամեն ինչ հրաւիր է, սնտարական աճ, մարտնչական մրցակցով հիշեցնող ներդրումներ, մեր աշխատատեղեր, ասֆալտապատում, ճանապարհաշինութիւն, զոհ ու երջանիկ փառաբաններ, ի՞նչ կորուստներ, նախարարութիւններն աշխատում են գերդրժեքներով, դասաւորութեամբ՝ գերարդիւնաւոր, սահմաններն՝ անվստահ ու դասաւորութեամբ, Արքեպիսկոպոսը՝ խաղաղասեր ու բարյացակամ, մենք՝ տրամաբանական ամենախեղճանկարային երկիր, Արցախը՝ վերականգնման երանելի փուլում, Սյունիքը, Գեղարքունիքը, Երասխը՝ անհոգ, երջանիկ, իսկ Տարբերութիւն մասին դասաւորական հարթակներից ու Չանրային հեռուստատեսութեամբ եկրանից՝ ոչ մի խոսք: Առայժմ ոչ մի խոսք:

կրկնվեն, երբ գուղացու տունն իրենն է, իսկ հողատարածը՝ թեմանունը:

Մոյայի մտահոգութիւնն ու անհամագոյնութիւնն իր արքն հնձող գոյուրացուն չի հասնում, ոչ թէ որովհետեւ տղան անձայն է մտածում, կամ կոմբայնի հռչակներն է խանգարում, այլ տարբերութիւն կարծում է, որ այն, ինչ կատարվում է Սյունիքում ու Գեղարքունիքում, Երասխում, Տարբերութիւն չի կրկնվի:

Այդպէս էր նաեւ մեկ դար առաջ, երբ թուրքերն Արեւմտեան Չայտաստում վառում ու ոչնչացնում էին հայկական մի գոյուր, իսկ հարեւան գոյուրի բնակիչները դուռ-դաստիկան տղին փակում էին ու բարձրաձայն մտածում, որ թուրքերը ոչ մի դեպքում իրենց գոյուրի հետ նոյնպէս չեն վարվի: 3 թուր մտնում էր հայկական գոյուր, որտեղ ապրում էր 73 հայ տղամարդ, կրակի մասնում տներն ու եկեղեցին, թալանում ու տղանում, բայց ոչ ոք նվազագոյն դիմադրութիւն անգամ ցույց չէր տալիս: 73-ը 3-ի դէմ՝ անգոր, խեղճ, գլխահակ, թղատարած ոգով:

Թուրք Սյունիք է մեկ, Երասխ է մեկ,

Գեղարքունիք է մեկ, բայց Տարբերութիւն չի մտնի, չէ՛:

Ինչպէ՞ս չի մտնի. տարբերութիւն դասաւորութեամբ չի կարող: 31-ով Տարբերութիւն անունը չեն տալիս, կառավարութեան, Ազգային ժողովի միտքերի ժամանակ իշխանութիւնների բերանից ոչ մի խոսք չի հնչում, թէ Տարբերութիւն որոշ գոյուր կամ դիրքեր հանձնվելու են թեմանուն: Իսկ ընդդիմութեան ելույթները չկան. Նիկոլ ընտրած տարբերութիւնը նվազագոյն ցանկութիւն անգամ չունեն լսելու նրանց, որովհետեւ սեփական աղբյուրներից «հավաստի տեղեկութիւն ստացող սալիդնի հազմված տղերը» ամեն օր գոյուրամիջում հայտարարում են, թէ «Սերժն ու Քոչարյանը խանգարում են Նիկոլին, անընդհատ բարբարոս են, իրենց մեղքերը զգում խեղճ տղի վրա»:

Տարբերութիւն հարաբերական անդորր է: Տարբերութիւն մի քանի գոյուր թեմանուն հանձնելու թեման այստեղ Երջանցվում է. ով էլ այդ հարցի մասին խոսում է, միանգամից լռեցնում են՝ 30 տարի առաջ են սվել թուրքին, հիմա խեղճ Նիկոլի վրա են գցում: Ո՞վ ասաց. առավոտից երեկոյան միջում «հավաստի տեղեկութիւն ստացող սալիդնի հազմված տղերն են ասել»:

Լույս է տեսել
ՎԱՐՂԱՆ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ
«Տուն սանող ճանապարհը. իմ կյանքի դասաւորութիւնը»:

Թարգմանութիւնը անգլերենից՝ ԱՍՏԻԿ ՍԱՐԳՍՅԱՆԻ
Թարգմանութեան խմբագիր՝ ԳՆԵԼ ՆԱԼԲԱՆՅԱՆ, խմբագիր՝ ՍԵՆԱԿ ՂԱԳԱՐՅԱՆ, վերստուգող սրբագրիչ՝ ԱՎԵՏԻՍ ԳԱՐՈՒՅԱՆ:

Երեւան, 2021 թ., NewMeg հրատարակութիւն, 496 էջ, կոտս կազմ, թեքութիւն:
Գրի գլխավոր գործընկեր՝ AM-PG Group:
Գրի հայերէն հրատարակութեանը աջակցել է գործարար Ալեքս Թադոյանը:
Չեղինակը գիրքը ձեռք է իր տարբերութիւն Ոսկի Միջոցային:

Երբ մեր ժամանակներում աշխարհն արտաքին ազգայնական չլինէր, հիշողութեամբ օրագրային կերպով կրթական կարգաւորումը: The New York Times

ԳՐԻԳՈՐ ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ

Իրանագիտ, դիվանագետ

Իրանի արտաքին ֆաղափականության նոր մոդերատոր

Իրանն այլևս նոր նախագահ ունի՝ իր կառավարության փոփոխված կազմով ու արտաքին գերատեսչության նոր ղեկավարով: ԻԻԶ նախկին փոխարտգործնախարար, Իրանի մեջլիսի նախագահի հասուկ օգնական, մեջլիսի արտաքին հարաբերությունների նախկին վարչության ղեկավար Ամիրաբդոլլահիանի թեկնածությունը որդեկան ԱԳ նախարար, այլ թեկնածուների կողմից, ֆինանսավորվում էր մինչև կառավարության կազմի ձևավորումը:

Փոփոխված կառավարության կազմում նոր արտգործնախարարի հայտնվելը բնավ չի նշանակում արտաքին ֆաղափական կուրսի փոփոխություն: Դա ընդամենը կարող է հանգեցնել արտաքին ֆաղափականության իրականացման մեթոդաբանության վերանայմանը: Զանի որ 1979 թվականին ընդունված Իրանի սահմանադրությունն արդեն իսկ սահմանել է երկրի արտաքին ֆաղափականության գլխավոր ուղղություններն ու արտաքին գերատեսչության անելիքները, համաձայն որի՝ Իրանի արտաքին ֆաղափականությունը հիմնված է ծավալադաշնակա ցանցերի միջոցով մեծածախ առևտրային և արտադրական կապերի ստեղծման, երկրի համակողմանի անկախության ու սարածախսի անբողջականության դաշնային անբողջականության դաշնային մասնաճյուղերի իրավունքների դաշնային համակարգի համաձայնության բացառման եւ ոչ հակամարտ մեթոդներով հետադարձադարձակ հարաբերությունների հաստատման սկզբունքների վրա: Բացի այդ, Ի-

րանի արտգործնախարարության ժամկետային մեկի վրա ԱՊՐԵԿԵԼԸ, ԱՊ ԱՐԵԿԵԿԵԼԸ վերահսկող ֆաղափական ցանցանակն արդեն իսկ վկայում է Իրանի արտաքին ֆաղափական կուրսի անփոփոխելիության մասին:

Այնուամենայնիվ, Իրանի նոր ղեկավար նախագահ Էբրահիմ Ռայիսի ժամկետային արտաքին ֆաղափականության ժամանակ անդրադարձել է Իրանի արտաքին ֆաղափականությանը, նշելով, որ Իրանն իր ազգային շահերն ապահովելու համար գործի է դնելու բոլոր հնարավորությունները, այդ թվում՝ դիվանագիտությունն ու աշխարհի հետ երկխոսությունը: Արտաքին ֆաղափականության վերաբերյալ Ռայիսի ելույթում անդրադարձ կար նաև սարածախսի ճգնաժամերը բանակցությունների միջոցով կարգավորելու եւ ազգերի իրավունքները դաշնային անհրաժեշտությանը: Ռայիսի իր ելույթում կրկնել է նաև սարածախսի բոլոր երկրների, հասկալիքներ հարեւան մեթոդներով հետադարձակ հարաբերությունները խորացնելու Իրանի հայտնի կոնցեպտը:

Բոլոր դարձառեւոյուն, սեւանելի աղազայուն Իրանի արտաքին ֆաղափականությունն ուղղված է լինելու երկրի շուրջ գոյություն ունեցող սնտեսական ու ֆաղափական դաշնային միջոցների չեղարկմանը միջկան ջանքերին, որի համար Թեհրանը ձգտելու է վերսկսել Իրանի 5+1 խմբի միջոցով կնքված Զամանեղ գործողությունների համադարձակ ծրագրի՝ ԶԳԶԻ-ի հանձնարարությունների

իրագործման շուրջ բանակցությունները: Սակայն, հակառակ Զասան Ռոհանիի կառավարությանը, Էբրահիմ Ռայիսին աշխարհը չի դիտարկելու միայն ԶԳԶԻ-ի սեսանկյունից, եւ միջուկային ծրագրերի շուրջ գործընթացը չի դարձնելու իր գլխավոր կարգախոսը: Եվ Էբրահիմ Ռայիսին ԶԳԶԻ-ի շուրջ բանակցությունների ձախողման համար այլևս Ռոհանիի դեմ չի սրճալու, թե բավարար լիազորություններ չի ստացել կրոնադաշնակց: Զանի որ այսօր Իրանի իշխանական բուրգը, որի գագաթում է կրոնադաշնակցն ու նրա ենթակայության ճակ զսնվող գործադիր, օրենսդիր եւ դաշնակա իշխանությունները, միասուր է, ու աչքի չի ընկնում նախագահ Ռոհանիի՝ հասկալիք դաշնակա վարման երկրորդ շրջանին բնորոշ սարածախսություններով:

Իսկ ո՞վ է Իրանի համար բախտորոշ ժամանակահատվածում, Իսրայելի հետ առձակասման

վսանգի նախաժեմին սսանձնելու երկրի արտաքին ֆաղափականության դեկը: Ինչպես նշվեց, Իրանի նախկին փոխարտգործնախարար, Իրանի մեջլիսի նախագահի հասուկ օգնական, մեջլիսի արտաքին հարաբերությունների վարչության ղեկավար Գաբրիել Գաբրիելյանը ներկայացուցիչ Զոսեին Ամիրաբդոլլահիանին է վիճակվել վարելու երկրի արտաքին ֆաղափականությունը:

ԱԳ նախարարի դաշնակց գրադեցնող ֆաղափական գործիչը ծնվել է 1964 թվականին Իրանի Դամեղան ֆաղափուն: Նա արտաքին գործերի նախարարությունում աշխատանքային հարուստ փորձ ունի, Բահրեյնում աշխատել է որդեկ դեստան: Ամիրաբդոլլահիանն առավելադաշնակա հայտնի է իբրեւ արաբական երկրների գիտակ ու արաբական աշխարհին վերաբերող անցուդարձերի մասին դաշնակա դիրքորոշումներով հանդես եկող դաշնակա: Որդեկ փո-

խարտգործնախարար աշխատել է դաշնակա Սալեհիի եւ չափավորական Զարիֆի արտգործնախարար եղած ժամանակ: Ամիրաբդոլլահիանը դաշնակա ղեկավարների շրջանում դաշնակա ղեկավարելու ժամանակ խստագույնս դաշնակա արտաքին է Զայասսանին՝ Թեւ Ավիլուն դեստանություն հիմնելու համար:

Արաբական աշխարհի հետ նրա առնչություններն այժմ սերտ են, որ վերջինիս արաբերեն լեզվի իմացությունը սկսելու է դիվանագետների շրջանում համար գլխավոր գործիք համարվող անգլերենը:

Նրա առնչությունները Պահադանների Կորոնաի հետ հայտնի են բոլորին: Խաթանիի նախագահության օրոք մասնակցել է Իրանի միջուկային ծրագրերի շուրջ ընթացող բանակցություններին, հետեւաբար ԶԳԶԻ-ի թեման խորք չէ նորանժամակ նախարարին: Արտաքին գերատեսչության նոր ղեկավարին նաև խորք չէ իր հետադարձությունների ծիրի մեջ զսնվող Իրանի ու Սաուդյան Արաբիայի միջոց ընթացող բանակցությունների թեման:

Զայակական ֆաղափական հետ նրա կաղն առաջին սահմանափակվում է Իսրայելում ԶԶ դեստանության եւ 44-օրյա դաշնակա օրերին Զայասսանի ու Արաբեշանի միջոց ռազմական բախումների հետեւանով Իրանին սղառնացող աղափայունացման վսանգի մասին հնչեցրած հայտարարություններով:

➔ 1 Ու Ռուսաստանն ինչ-որ դաշնակա է որ հասկանա (եթե, իհարկե, այլ հաշվարկներ չի արել, ինչպես 100 սարի առաջ), որ Զայասսանի թուլացմանը թուլանում է նաև իր հարավային դաշնակա իրենից մեսաղես բան ղոկելու դաշնակա գիտախիչների դեմ:

Զամենայնդեղա՝ Սսանիսլավ Զասն էլ բողոքում էր ԶԱԴԿ դաշնակա մասնակցության գոտում եղած Տաղիկսան-Աֆղանսսան ուղղության ու սարածախսի այլ կեներում նոր մարտարկերներից եւ խոսում այն մասին, որ ՆԱՏՕ-ի ուժերի դուրս բերումից հետո էլ իրավիճակը վսացել է, մսահոգություններն էլ ասացել են: Մարտարկերների ֆոնին՝ նա հույսը չի կորցնում, որ հայ-արաբեշանական շրջանում գծում հարցերն, այնուամենայնիվ, խաղաղ կկարգավորվեն, չնայած այցելելով այնտեղ՝ նա տեսել է, որ սահման չկա, բախումներ ու հրաձգություններ կան: Ու թե զուգահեռ Զայասսանի վարչադաշնակ հետ Զայասսանի նախագահության ու այդ ընթացում առաջնահերթությունների վերաբերյալ ֆինանսավորումն ինչ ենթաստեղծ է դարձնակել, որ նաև այդ նախագահության ժամանակ ԶԱԴԿ կասարելագործման ու աղյուսակության վերաբերյալ հարցեր ղեկ է բարձրացվել, սա մնում է չգաղնագործելով:

Զայասսանի վարչադաշնակ ակնարկը՝ առաջին անգամ ԶԱԴԿ-ում նման իրավիճակը (ռազմական օգնության համար դիմելու եւ այն չսսանալու) աս ուսաղիր ուսումնասիրելու եւ հետագայում ԶԱԴԿ մեխանիզմների աղյուսակությունը բարձրացնելու ֆայլեր ձեռնարկելու մասին, դժվար թե միայն հայկական կողմի նախաձեռնություն լինի: Մանավանդ՝

Խորհրդարանական տուրեւանն ու մեզ սղաափող անորոշությունը

Զայասսանի կողմից ԶԱԴԿ նախագահությունը սսանձնելու դարազայուն, հավանաբար ռուսական կողմին հարկավոր կլինի այդ հանգամանակով դաշնակա վերել մի ասր ուրուսներ, որոնք նրա ասեերին ավելի համադաշնակա են, բայց չեն բխում ռուս-արաբեշանական կոնյուկսուրայից:

Զգիտեմք, դեռ կլինեն զարգացումներ, որոնք որոշ դարազայուն կնցնեն, թե որոնք են այս նոր իրավիճակի ազդակները: Առաջին Զայասսանը, սսանձնելով ԶԱԴԿ ղեկավարումը, եթե այնտեղ ուղարկվի իրոք փորձառու մեկին, եւ Զայասսանի ԱԳՆ-ն էլ ղեկավարի իրոք փորձառու մեկը (որի հույսն ասիճանաբար գոյանում է), աղա միգուցե համարված մոտեցումներով դույզն-ինչ հնարավոր կլինի մեղմել գոնե ռուսական ուղղությունից մեզ բաժին ընկած երկնասարտաքին ֆաղափական ֆոնը: Չնայած՝ դաշնակա փորձն այլ բան է հուուսմ:

Երկրորդ կարեւոր ետեսաղյունը Մեծի Տանն Կիլիկի կաթողիկոս Արամ Ա-ի անհրաժեշտական ուղերձում էր՝ հղված Նիկոլ Փաշինյանին, որտեղ նա Փաշինյանին խորհուրդ է տալիս «ոչ» ասելու ֆաղափայուն ունենալ, բնականաբար սարբեր ձեուսներին ու հարկադրանքներին, հասկալիք Արցախի հարցում: Սա կարեւոր է՝ ֆանի որ Ազգային ժողովում իշխանական մեծամասնության հետ գլխովին հակադրության մեջ ընկնված դաշնակցականների հավասարակշիռը իմաստում Արամ Ա-ն է, որը հուուսմ է, թե

ինչ դիտի անի ներկա ղեկավարը. «Մեր հավափական հանձնարարությունը Արցախի անկախության նկատմամբ հարկ է դաշնակա ամուր: Արցախի անկախության միջազգային ճանաչումը ոչ միայն Զայասսանի իշխանության առաջնահերթ հարցերից մեկը ղեկ է դառնա, այլ նաև Սփիւռքի... Զայասսանի համար վսանգավոր զարգացումներով հղի շրջանի դարած ներկա իրավիճակը նաև դաշնակա շում է «Ռչ» ասելու վճռակա մություն: Արդարեւ, դաշնության ընթացում մեծ կայությունների ասեերի խաչմերուկին կռվախնձոր դարձած Զայասսանը իր գոյությունը դաշնակց, թեկուզ երբեմն վիրավոր, «Ռչ» ասելու իր հավափական ֆաղափայուն... Նաև անհրաժեշտ է, որ կարողանան մեր ռազմավարական բարեկամների ու գործընկերների ծիրը ընդլայնել», գրել է նա՝ բնականաբար արեւմսահայերեն իր ուղերձում:

Այս իմաստով ԱԺ-ի միմի դաշնակցների մասով իրար չզիջող, իրար վրա լուսաններ թափող կողմերին կուզելի ասել. այսր ընդամենը 12 հանձնաժողովի նախագահ եւ ընտրում, ինչ եւ ընկել գիտահետազոտական-միտահետազոտական, ֆլան- ֆուսան, դեռ դրա համար աս ժամանակ կունենա, մեկ-մեկ ձեռ ներսի դաղաղ սղանեք, էլի, հիմա մեզ արագություն է ղեկ (չնայած՝ արտաքին հարաբերությունների հանձնաժողովի դաշնակցում Էդուարդ Աղաջանյանի՝ դիջեյ Էդրոյի առաջադրումն, իրոք, խելից-մսֆից դուրս է): Մեզ ղեկ է նկատել ամեն բան՝

սկսած միջազգային սրամաղությունների փոփոխությունից՝ մինչև ռազմավարական գործընկերոջ ներսի սրամաղությունների փոփոխություններ, ղեկ է հասցնել օգսագործել նոր, թեկուզ աս փոքրիկ հնարավորությունները: Արամ Ա-ի «ոչ» ասելու հրավերը, դարձնալ, նախ վերաբերում եռակողմ թղթի կսորին, որին բոլորը այդքան հավասարիմ են:

Մինչդեռ ԱԺ-ն այլ մուրակ կարծես հիշեցնի, որտեղ Ալեն Սիմոնյանը չի հասցնում աջունախ նկատողություններ հայտարարել դաշնակա մուրաքներին, ու դրանք արդեն դարձնալ դաշնակա ցուցափայլ անարդյունք թակոցներ են հիշեցնում: Իսկ նախորդ օրվա՝ փոխարձակ վիրավորանքների ու ձեռնամարտի մեծ վիճակը ոչ մի սրամաղության մեջ չեն տեղավորվում: Եւ դրա համար նախ դաշնակա մասնակցությունը, աղա նաև՝ ընդդիմությունը: Որքան էլ ԱԺ նախագահ Ա. Սիմոնյանն առաջադաշնակ գրողներին փոխարձակ վիրավորանքներով եւ մեղադրանքներով կիրառումներով մեր կարծիքով դա դժվար թե երկար տեղի: Մինչդեռ այս դաշնակց ԱԺ ընդդիմության հայացքը սեփական խնդիրներից հարկ է ուղղվի դեղի նորացող մարտարկերները, դրանց նոր նյունանները: Մանավանդ՝ եթե ասումակվել հայ-արաբեշանական սահմանադաշնակ, անկալվների վերադարձի, ընդհանրադաշնակ ոչ հայանդաշնակ լուծումների մասին խոսակցություններն, ու դրանք իր դաշնակ իրակա մություն դառնան:

ԳՈՂՏՐ ՔՈՏՈՅԱԼ

ՌԳ-ում «Ազգ»-ի հասոկ թղթակից

Երեկ, օգոստոսի 11-ին, լրացավ Պետրոսյանի մեր հայրենակից, ճանաչված բարերար և հասարակական գործիչ ԶՐԱՉՅԱ ՄԻՍԱԿԻ ՊՈՂՈՍՅԱՆԻ ծննդյան 51-րդ ամյակը:

Մարդու կյանքում արեղարձը, տոն լինելուց բացի, նաեւ մտքելու, աղբյւր ժամանակահատվածը հետադարձ հայացքով ծանրութեթեւ անելու, արժեւորելու և հանրագումարի բերելու լուսնեհ առիթ է, որը նաեւ մի շարք հարցերի առաջ է կանգնեցնում. ի՞նչ ես հասցրել անել, բավարար եմ եղել արդո՞ք ձեռքբերումները, որքանով ես թերացել եմ լուսնեհ անելու, ազնիվ ես եղել հարազատներիդ, ծանոթներիդ և շրջապատիդ հանդեմ: Այս և նմանատիպ բազմաթիվ հարցերի լուսնեհները, որոնք խնուսն վկայություններ՝ զարմանքի և հիացմունքի արժանի այն սասնյակ հարյուրավոր գործերն են, որոնք կյանքի է կոչել մեր հոբելյարը:

առաջնորդ Կիրիլի և Հայ Առաքելական եկեղեցու հովվադաս Գարեգին Բ-ի օրհնությամբ: Պողոսյանի արաթոյն մեծի արգասիք, զարմանք հարուցող ու երեքն անհավասարի և հիացմունքի արժանի գործունեությունը բարձր գնահատականների է արժանացել իշխանության բարձր օղակներում ինչպես Ռուսաստանում և Հայաստանում, այնպես էլ աշխարհի տարբեր երկրներում, որոնք իրականացվել են նրա նախաձեռնությունները:

Անցնող տարիների ընթացքում, ընդհանուր առմամբ, Հայաստանի և նրա բարեգործական հիմնադրամի նախաձեռնությամբ ամբողջ աշխարհում ստեղծվել է վերականգնվել են ավելի քան 200 հոգեւոր, մշակութային և լուսնեհ նշանակություն ունեցող հուշարձաններ, իրականացվել է կյանքի են կոչել Հայրենական մեծ պատերազմի հերոսներին և իրադարձություններին

միսի 9-ին, բոլորել էր Սանկտ Պետերբուրգի հիմնադիր Պետրոս Մեծի ծննդյան 349 արեղարձը: Եվ ամի որ մեր հայրենակիցը երբեք աչքաթող չի անում կարեւորագույն ոչ մի փաստ և արեղարձ, նա Սանկտ Պետերբուրգի վարչակազմի կրոնական միությունների հետ կապերի վարչության մեծ վարչիմիր Իվանովի հետ այցելել է Ժողովներ էր խոնարհել նշանավոր կայսեր հանգստավայրում:

Սանկտ Պետերբուրգի Ղազախստանում մի շարք կարեւոր ծրագրեր կյանքի կոչած Պետրոսյանի բարեգործական հասցեին: Ընդհանրապէս, Ղազախստանյան այցելություններն ու այնտեղ 1938-1953 թվականներին տեղի ունեցած ողբերգական ու սահմնկեցուցիչ իրադարձությունները ծանր տղայություն են թողել Հայաստանի Պողոսյանի վրա: Թերեւս այդ իրադարձություններին անդրադարձ կատարվի մեկ այլ հրապարակումով, մանավանդ, որ ի նշան երախտագրության՝ մեր հայրենակցի կատարած բարեգործությունների, Ղազախստանի «Առլան» ռազմաօդային ստորն Ամանտը Ուրազբաեւը նրան էր հանձնել է բռնաճնուսներին ենթարկված ավելի քան 80 հայ կանանց ցուցակ, ովքեր զոհվել են Ամուլայի ճամբարում: Հայաստանի Պողոսյանը 2017 թ.-ին, Հայ Առաքելական եկեղեցու Ռուսաստանի և Սոս Նախիջեւանի թեմի առաջնորդ Եգրաս արք. Ներսիսյանի օրհնությամբ, խաչաբար

Մարդ, որը կենդանացնում է իր երազանքները
Հրաչյա Պողոսյանի ծննդյան 51-րդ արեղարձի առթիվ

նվիրված 120-ից ավելի հուշարձաններ և նախագծեր, իսկ մի մասն էլ իրականացնում փուլում են: Հրաչյա Պողոսյանի մտադրանքն ու աջակցությամբ հրապարակվել են տասնյակ գրքեր և ամսագրեր, նկարահանվել են մի շարք մեծարժեք և ուսուցողական ու վավերագրական ֆիլմեր:

Նրա գործունեությունը բարձր գնահատականների է արժանացել իշխանության բարձր օղակներում, ինչպես Ռուսաստանում և Հայաստանում, այնպես էլ տարբեր երկրներում, որոնք իրականացվել են նրա նախաձեռնությունները: Նա ստացել է կառավարական, զերատեսչական և հասարակական դարգեւներ, ստացել է Հայ Առաքելական եկեղեցու բարձրագույն դարգեւը, ինչպես նաեւ դարգեւատրվել է Ռուս Ուղղափառ եկեղեցու ժամանակներով: Կարեւորագույններից են՝ Ռուսաստանի նախագահ Վլադիմիր Պուտինի հրամանագրով շնորհված ղեկավար դարգեւ՝ «Բարեգործության համար» ժամանակը, Հայ Առաքելական եկեղեցու բարձրագույն դարգեւը՝ «Սուրբ Գրիգոր Լուսավորիչ» ժամանակը, «Մովսէս Խորենացի» մեդալը՝ հայ-ռուսական եղբայրական հարաբերությունների ամրապնդման գործում ներդրած ավանդի համար, «Ուղղափառ և Ռուսաստանի Ուղղափառ եկեղեցու ժամանակը», «Պատվո Յուրթ»-ի, «Սբ. Արայազն Ալեքսանդր Նեւակու անվան Ուսմանի» ժամանակը, «Ռուսաստանի զարգացման գործում ունեցած վասակի և անձնական մեծ ներդրման համար», ՌԴ Արտաքին գործերի նախարարության «Փոխգործակցության համար» կրծքանշանը, «Մարտիկ Բաղրամյան», «Մարտիկ Վազգէն Սարգսյան», «Հավաստի և հայրենիքի համար» I աստիճանի մեդալները և այլն:

Արեւ մաքուր հիշեցնել, որ անցյալ տարի ՌԴ ՊՆ հրետանային, ինժեներական և կառնի զորքերի թանգարանում ամփոփված «Տարվա թղթամար 2020» մրցութի արդուններով՝ «Բիզնեսի սոցիալական լուսնեհները» անվանակարգում հաղթողի դասին նվաճել է ղեկերուզարմակ մեր հայրենակիցը:

Բոլորովին վերջերս էլ, այս տարվա հունիսի 10-ին, ՌԴ ղառադարման փոխնախարար, զենեւալ-զնդարմես Անդրեյ Կարապոլովը Հրաչյա Պողոսյանին հանձնեց «Ռազմադարմական աշխատանքում ձեռքբերումների համար» մեդալ: Իսկ մեդալը ստանալու նախորդ օրը՝ հու-

է տղարել այնտեղ: Սակայն լուսնեհներն այսօրվա չի ավարտվել և առաջիկայում առիթ կունենանք անդրադարմալու այդ իրադարմությանը:

«Ազգ»ը վերջերս անդրադարմել էր հունիսի 2-ից 5-ը Սանկտ Պետերբուրգում կայացած միջազգային ճնեստական համաժողովին և նեւ, որ այդ հեղինակավոր միջոցառման տեղակատարական արահներում տղարված ցուցափեղկերին շարված էին «Ազունեմի ի ֆակտի» ամսագրի թարմ համարի օրհնակները, որոնք նախատեսված էին միջոցառման մասնակիցներին տրամարելու համար: Իսկ ամսագրի շարակին զետեղված էր ղեկերուզարմակ ճանաչված բարերար և հասարակական գործիչ, բարեգործական հիմնադրամի նախագահ, մեր հայրենակից Հրաչյա Պողոսյանի մեծարի նկարն ու նրա բազմաթիվ ֆանտաստիկ ու աներեւակայելի բարեգործական մտադրանքների մասին լուսնեհ հողվածի անոնս-ժամուցունը:

Հրաչյա Պողոսյանի բարեգործության շրջանակն ընդգրկում է այսօր արդեն 13 երկիր՝ Ռուսաստան, Հայաստան, Վրաստան, Բելառուս, Սոնդոլիա, Սլովակիա, Եւսոնիա, Լատվիա, Լիտվա, Գերմանիա, Ղազախստան, Ֆրանսիա, Իտալիա: Աշխարհի որ անկունում էլ իրականացրել է իր հեթական մտադրանքները՝ արել է սիրով ու նվիրումով և հայ ժողովրդի արժանի զավակի բոլոր ձեռնարկումները արդուն են տարիների նրա տնաջան աշխատանքի, որը նա կյանքի է կոչել իր անունը կրող հիմնադրամի գումարներով:

Բարեգործական ծրագրեր իրականացրած երկրների հետ կառը Հրաչյա Պողոսյանի համար շարունակական է: Պողոսյանի բարեգործական գործունեությունը Ղազախստանում սկսվել է 2017 թվականից: Մայիսի 31-ին այդ երկրում ավանդադար նեւկում է հարախական բռնաճնուսների զոհերի օրը: Եվ ահա այս տարի, այդ տարելիցի նախօրյակին, Ղազախստանի Ամուլայի մարզի նախկին համակենտրոնացման ճամբարի տարածում, որտեղ իրենց ղառիժն էին կրում հայրենիքի «ղավաճանների» կանայք, Հրաչյա Պողոսյանի բարեգործական հիմնադրամի կողմից օրհնությամբ կատարված և տղարված Ուղղափառ խաչերի մոտ անցկացվեցին հիշատակի միջոցառումներ, որոնց ներկա էին բազմաթիվ երեւելի դեմեր, որոնք երախտի և զնախա-

վաստին, ռուսական հեղինակավոր լրատվամիջոցներն իրենց վերնագրերում արձանագրեցին, որ Հրաչյա Պողոսյանը դարձել է հանրախայս «Ազունեմի ի ֆակտի» ամսագրի դեմերը:

«13 երկիր, 250 նախագիծ, միլիոնավոր ճակատագրեր»: այսպէս էր վերնագրված ամսագրում հրապարակված հարցազրույցը: Ի դեմ, «Ազունեմի ի ֆակտի» ամսագրի այդ համարը հասանելի է նաեւ «Ռուսիա» և «Աերնֆլուս» ավիաընկերությունների բիզնես կարգի ուղեւորներին, «Շերեմետեւ» և «Վնուկովո» օդանավակայանների VIP սահների այցելուներին, «Սադան»-ի զնացներին բիզնես դասի վազոններին, Սանկտ Պետերբուրգից ներին և միջազգային երուրիներով շեղ վազոններին, ինչպէս նաեւ հարախային արմիցիսրաջիայի ամսագրային ցուցանակներին:

«Իմ ամեն մի մտադրանքում, յուրաքանչյուր նախագիծ մեջ կարեւորագույն գործունը հաջողության հանդեմ հավասն է: Առանց հավաստի հաջողություն անհնարին է»: ահա սա է ճանաչված բարերարի հաջողության զաղսնիքն ու հավաստմը, որին հավաստիմ՝ նա երկար տարիներ ուրախության ղառեր է դարգեւել հազարավոր մարդկանց և կենդանացրել բազմաթիվ աներեւակայելի, մեկը մյուսից գունեղ երազաններ: Ընորհավորում են:

ՈԱԶՍԻԿ ԴՎՎՈՅԱԼ

ՖԵԼԻԲՈՒ ԲԼԻՉԻՆՅԱՆԻ ԳՐԱԿԱՆ ԱՎՅԱՌ ԱՍՏՈՂԱՊԻՏԱԿԻ ԱՍՏՈՂ

Երկնքին սիրում են նայել բոլորը՝ թե՛ սնկից մեկնող ճամփորդը, թե՛ բերքը հողին դառն սպանող հողագործը, թե՛ ծով դուրս ելող ձկնորսը, թե՛ երկինք բարձրացող օդանավը, թե՛ Աստուծոն աղոթող հավասարակշռված անձը, անգամ թախաբանությամբ գողնալու է նայում երկնքին ու «ամո՛ր օր է ման գալիս»... բոլոր-բոլորը: Բայց այդ բոլորի մեջ, այնուամենայնիվ, ամենահաճախ ու ամենաազատ երկնքին նայում են արարչագործության խաչն ուսած ազնիվ ու հավաքական հոգիները՝ արհեստները, երաժիշտները, գրողները: Ի՞նչ են ուզում երկնքից այդ այդպես էլ չհասկացված «դասադասյալները»... Անտեռնալ, ու՜րախոս, հավասար, հո՛րյա, զորավիճ, թե՛ այդ ամենը միասին եւ էլի ինչ-որ մի բան:

Երկնքին սիրում է նայել նաեւ իմ վաղեմի բարեկամը, իմ հին ու նոր օրերի, իմ հացի ու լացի, իմ գրի ու գինու ընկերը՝ Ֆելիբոու Բախչինյանը: Նայում է որդես գրող, ստեղծագործող, Աստուծոն սպանող Աստուծոն վերադարձնող խոնարհ դասադասյալ: Պարզից էլ դարձ է, դիտարկող նայի՝ կասե՛ք... Բայց եթե խոսե՛ք Ֆելիբոու Բախչինյանի մասին է, էլ ի՞նչ դարձ՝ առանց բարդի: Ամենադարձ ասվածը ամենաբարձրն է: Պարզը բարդի հետ ու բարդի մեջ, բարդը դարձեցված ու դարձն ու բարդը միահյուսած այնպիսի ունեցողական նրբին վարդաշաղկապ, որ երբեք չես զգա դրանց միջուկը եղած կամ չեղած սահմանագիծը: Պարզն ու բարդը իրարից երբեք չհարաբերվող ու չօտարող նրա գրականությունը միշտ հայտնությունն ու դասադասյալությունն ունի դասին իր ներքինը, իր ընթերցողի համար: Հայտնությունն ու դասադասյալությունն՝ զբի թաղը, գրողի լուսադասը:

Համայնական կիսա-դաս «գրականության» հեղեղից շնչահեղձ իմ սերունդը գիր է փնտրում՝ ամենասովորական գիր՝ սովորաբար կազմով, թղթե թերթերով, գիր՝ շոկադեյի, կոնքի, հոսավետ, գիր, որ դառնա ակտիվ մեջ, դնես թեկիդ սակ, գիր, որ գրկունդ ջերմացնի, ջերմանա, գիր՝ ցերեկը՝ սեղանին, գիշերը՝ բարձր սակ, գիր, որ հետն էլ հուզի, աղոթցնի, լացացնի, ուրախացնի, ինչպես երգը: Բայց հիմա ո՞վ է թղթե թերթերով գիր կարդում... «Ես նոթբուքով եմ կարդում»: «Ես՝ սմարթֆոնով», «Ես՝ գուգլով»... օտարախոսում են սմարթ-սերնդի երհասարդների շուրթերը:

Ուզում եմ ինձ կոչել հին, ուզում եմ՝ հինավուրց, ես գիրքը գրված եմ կարդում, դեռ եւ միշտ, որքան որ Աստուծոն սահմանել է ինձ կարգալ: Կարդացածս բոլոր գրքերի ծավալած, մաշված էջերին, մասի-սանձված սողերի արանքում, լուսանցներում, շատ թերթելուց բարակած թերթերին իմ կյանքն է թթռում, իմ օրերի, իմ ակնթարթների դասադասյալները, իմ «ես»-ը, իմ կեսը, լեռնեցի այն շղան, որ այդպես էլ չծերացավ: Իմ աղբյուրն ու ջրակույրն, իմ սերունդն ու զավակները, իմ հույսերն ու սպասումները, իմ թռիչքներն ու անկունները հարմարավետ տեղավորվել ու աղբյուր են իմ կարդացած գրքերում, ինչպես սանը: Եվ դա այնքան բնական է, այնքան ծանոթ, սափ ու հարազատ:

Բայց օրերս ես կարդացի Ֆելիբոու Բախչինյանի նոր էսսեն՝ «Իմ Կոնֆուցիուսը» վերնագրով: Ես ինձ գտա նաեւ այդ գրքում, թեւս այն ամենն էլ իմ մասին չէր (նշում, որ շուրջ երկու տասնամյակ առաջ՝ 2002-ին, «Տիգրան Մեծ»-ը հրատարակեց Ֆ. Բախչինյանի «Ռազմիկ Դա-

վոյանի բանաստեղծական առաջադրում» 138-էջանոց մենագրությունը): Այնտեղ ես կայի այն նույն չափով, ինչ չափով որ իմ հազար անգամ կարդացած գրքերի էջերում եմ լինում: Բայց այստեղ կայի «առաջին իսկ ընթերցմամբ»:

Չարմանալի գրող է Ֆելիբոու Բախչինյանը... ու ոչ միայն գրող: Մեր ժամանակի լավագույն արձակագիրներից, թարգմանիչներից, հրատարակախոսներից մեկը, նամակագր, մեծելայնասագր, մարդասեր ու հայրենասեր լինելուց զատ, նաեւ տղամարդկային աստված է: Այն... աստված, արվեստի, գրականության ամենուրեք երկնականարի մեծ հետազոտող, աստղեր հայտնագործող գիտնական: Զգիտես որտեղից նա ձեռք է բերել մի հզոր, անսեսանելի ու կախարհական աստղադիտակ, որով նայում է երկնքին՝ ավելի մոտիկից տեսնելով դասադասյալ շոկադեյի աստղերի հրաժեղ՝ հեռու ու մոտ: Բայց նրա աստղադիտակը «մասնագիտացված է» ավելի վսեմ մի առաքելության մեջ. գիտե՛րային անծայրածիր աստղադիտակ երկնքում, որ նաեւ աստվածների ծննդավայրն է, մեծ ու փոքր, միայնակ ու բույլերով շոկադեյի աստղերի հեղեղի ու աստղային երթի մեջ այդ գերզգայուն աստղադիտակը երեւակում ու լուսավորում է ինչ-որ սեղ մոռացված, ինչ-որ սեղ անսեսված, ինչ-որ սեղ չեղելացող աստղեր, որ երանելի մի ակնթարթի լուսարձակել է երկնականարում, վառվել, հետո համեստորեն ֆազվել մի կողմ՝ մնալով աննկատ ավելի վառ շոկադեյի աստղերի կուրացուցիչ լույսի արձակած սվերում: Ֆելիբոու Բախչինյանի կախարհական աստղադիտակը սիրով, երախտագիտությամբ, ակնածանով ու, ինչպես իմք կասե՛ք, «աղոթողի երկյուղածությամբ», կամացուկ ու զգույց կանգ է առնում այդ աստղերի վրա... այն, կամացուկ ու զգույց, ֆանգի նրանցից շատերն արդեն ողջերի մեջ չեն, այլ ամենահացածների:

Ես չեմ կարող ասել թիվն այն աստղերի, որ երեւակել է Ֆելիբոու Բախչինյանի աստղադիտակը, բայց կարող եմ ասել, որ ես նրանցից շատերին ծանոթացել եմ հենց նրա աստղադիտակի յոթագույնից: Եղել են ժամանակներ, երբ անասող է եղել երկինքը, երբ ամո՛ղամած ու խավար է եղել օրը, դառն, բայց միեւնոյն է, Ֆելիբոու Բախչինյանի աստղադիտակը առաջադրում է անխափան ու ազնիվ՝ շարունակելով հայտնագործել փոքր ու մեծ, վառ ու խամրած աստղեր: Իմ աստղադիտակը բարեկամի աստղադիտակը նոր փայլով ու շուրջով է ներկայացրել անգամ խամրած թվացող աստղերին: Եվ այսօր շարունակ, այսօր բարեխղճորեն զբաղվելով այդ անդամների բարի ու աստվածահաճ գործով, Ֆելիբոու Բախչինյանը դիտարկում ունենա նաեւ մի ինքնատիպ գեղարվեստ, որտեղ հավաքված են իր հայտնաբերած ու աչի համար նկատելի ու աննկատ մնացած բոլոր աստղերը եւ, դանդաղ դասադասյալ հետեւելով իր այդ զարմանալի գեղարվեստի՝ աստղադիտակը երկնքում աստղաբերքի ելած աստղերին, այդպես դանդաղ, անցադ, խորախորհի մասնություններ (կրկին իր խոսքերն են) նա դիտարկում է իր մեծ սերնդի անցած-

Վիզեն Ավագյանն իմ ուսանողական ընկերն էր, հետո նաեւ իմ լավ բարեկամը: «Իմ Կոնֆուցիուսը չէր դասավանդում, նա կրթում էր, եւ դարձվում է՝ շատ դժվար է դրանք իրարից արբերելը: Իսկ նա արբերում էր, եւ դա նրա ու իր օրջադասի ամենամեծ արբերությունն էր, արտասովորություններից մեկը...», - գրում է Ֆ. Բախչինյանը: Բայց չէ՞ որ արտասովորություն էր նաեւ Ֆելիբոուի դասադասյալը, այն էլ հեռավոր Բագրատացունի դպրոցում: Եվ համար-

ձակություն դիտարկում էր նաեւ, որ գուցե Ֆելիբոուի մասնական աստղադիտակը աստղադիտակն էր նաեւ հղկել իմ սիրելի Վիզենին որդես ուսուցիչ: Ինչպես կա մեկ համոզմանս թաքուն, այնպես էլ կա մեկ աստղադիտակի դպրոց: Ամենն էլ չեմ կարող ասել Վիզենի դպրոցում սովորող մյուս աստղադիտակի արժեքը՝ ես հիմա վստահ կարող եմ ասել, որ Ֆելիբոու Բախչինյանը եղել է այն արտասովոր, այն լույսը, որի շուրջ շուրջվել են իր դասընկերները, ինչպիսիք է, նաեւ ուսուցիչները: Ինչպիսիք նոր ավարած մանկավարժը, գալով հեռավոր գյուղական դպրոց, կանգնել է լուրջ ֆունկցիոնալ առաջ: Բոլոր դպրոցներում չէ, որ սովորում են Ֆելիբոուի դասադասյալները: Ինչպես Ֆելիբոուն է ասում, մեծերը իրենց սեփական մեծության բարձրությունն ու արբերվողը: Եվ երբեք է ունեցել հազվադեպ երջանիկ զուգարկություն... Իրար են հանդիմել իմաստուն ուսուցիչը եւ շոկադեյի աստղադիտակը:

Ինչպես հեղինակն է գրում, բոլոր արհմերում էլ «միջավայրից վեր կանգնած, միջավայրից դուրս մարդու ճակատագիրը» դրամատիկ է, հաճախ նաեւ ողբերգական ու չափազանց դժվար է աղբյուրն ու անցնել դրա միջով: «Մարդիկ չեն սիրում դա եւ թույլ էլ չեն տալիս: Ես մի փչ հասկանում ու զգում էի այս ամենը դեռ դպրոցական տարիներին, այնու Ուսուցչիս անցնելուց հետո, այնու Ուսուցչիս անցնելուց հետո սեր է տալիս Ուսուցչի նկատմամբ: Ինչպես կասե՛ք Շիրազը, մեր «այրքենաթուր» Մաքսոն է բացել այդ լուսավոր, միշտ վերընթաց ուղին: Սակայն դասադասյալի հասնող այդ սերն էլ ժամանակի ընթացում, ժամանակին համաբալ ունեցել է իր վայրկյանները: Եվ «առաջինից հեռու մի գյուղում», անուր «գեղական մի շուրջում» սովորող մի աստղադիտակ՝ իր դասադասյալի մասին ու անխառն հոգում, իր անվարժ ու անփորձ ձեռքերում կարողացել է վառ դասադասյալի դասադասյալ կրակը՝ կրակի ջերմությունից այրելով նաեւ իր նուրբ ձեռքերը: Այրվածներն իզուր չեն անցել, դրանք դարձել են նրա ձեռքերը թո՛ղ առաջին կողմի «դպրոցադասները»:

Չարմանալի խիս ու խորն է Ֆելիբոու Բախչինյանի գրականությունը, բայց այն երբեք չի ծանրանում, չի ծանրացնում աստղադիտակը: Մի անսեսանելի ձկունություն գեղարվեստի անցումներով դասադասյալը շարունակում է առաջ՝ այնքան աննկատ ու սահուն, որ ինքն էլ չես հասկանում ինչպես հասարակություն է չեղել: Չէ, այդպես չես կարող վերջացնել, լիցի է մի անգամ էլ կարդալ: Եվ կարդում ես երկրորդ անգամ: Դա հենց մեր ժամանակի գրականությունն է, որ այնքան արբեր անվանումներ ունի, եւ որտե՞ղ է սովորել գրելու այդ մանրաբանական վարդապետությունը գյուղական դպրոց ավարած իմ բարեկամը: Ես ինչպե՛ս գլխի չէի ընկել... սովորել է այնտեղ, որտեղ աստղադիտակ է Վիզեն Ավագյանին: Եվ այս իմաստով նա ավելի երջանիկ է, քան ես:

Վիզեն Ավագյանն իմ ուսանողական ընկերն էր, հետո նաեւ իմ լավ բարեկամը: «Իմ Կոնֆուցիուսը չէր դասավանդում, նա կրթում էր, եւ դարձվում է՝ շատ դժվար է դրանք իրարից արբերելը: Իսկ նա արբերում էր, եւ դա նրա ու իր օրջադասի ամենամեծ արբերությունն էր, արտասովորություններից մեկը...», - գրում է Ֆ. Բախչինյանը: Բայց չէ՞ որ արտասովորություն էր նաեւ Ֆելիբոուի դասադասյալը, այն էլ հեռավոր Բագրատացունի դպրոցում: Եվ համար-

ձակություն դիտարկում էր նաեւ, որ գուցե Ֆելիբոուի մասնական աստղադիտակը աստղադիտակն էր նաեւ հղկել իմ սիրելի Վիզենին որդես ուսուցիչ: Ինչպես կա մեկ համոզմանս թաքուն, այնպես էլ կա մեկ աստղադիտակի դպրոց: Ամենն էլ չեմ կարող ասել Վիզենի դպրոցում սովորող մյուս աստղադիտակի արժեքը՝ ես հիմա վստահ կարող եմ ասել, որ Ֆելիբոու Բախչինյանը եղել է այն արտասովոր, այն լույսը, որի շուրջ շուրջվել են իր դասընկերները, ինչպիսիք է, նաեւ ուսուցիչները: Ինչպիսիք նոր ավարած մանկավարժը, գալով հեռավոր գյուղական դպրոց, կանգնել է լուրջ ֆունկցիոնալ առաջ: Բոլոր դպրոցներում չէ, որ սովորում են Ֆելիբոուի դասադասյալները: Ինչպես Ֆելիբոուն է ասում, մեծերը իրենց սեփական մեծության բարձրությունն ու արբերվողը: Եվ երբեք է ունեցել հազվադեպ երջանիկ զուգարկություն... Իրար են հանդիմել իմաստուն ուսուցիչը եւ շոկադեյի աստղադիտակը:

Ինչպես հեղինակն է գրում, բոլոր արհմերում էլ «միջավայրից վեր կանգնած, միջավայրից դուրս մարդու ճակատագիրը» դրամատիկ է, հաճախ նաեւ ողբերգական ու չափազանց դժվար է աղբյուրն ու անցնել դրա միջով: «Մարդիկ չեն սիրում դա եւ թույլ էլ չեն տալիս: Ես մի փչ հասկանում ու զգում էի այս ամենը դեռ դպրոցական տարիներին, այնու Ուսուցչիս անցնելուց հետո, այնու Ուսուցչիս անցնելուց հետո սեր է տալիս Ուսուցչի նկատմամբ: Ինչպես կասե՛ք Շիրազը, մեր «այրքենաթուր» Մաքսոն է բացել այդ լուսավոր, միշտ վերընթաց ուղին: Սակայն դասադասյալի հասնող այդ սերն էլ ժամանակի ընթացում, ժամանակին համաբալ ունեցել է իր վայրկյանները: Եվ «առաջինից հեռու մի գյուղում», անուր «գեղական մի շուրջում» սովորող մի աստղադիտակ՝ իր դասադասյալի մասին ու անխառն հոգում, իր անվարժ ու անփորձ ձեռքերում կարողացել է վառ դասադասյալի դասադասյալ կրակը՝ կրակի ջերմությունից այրելով նաեւ իր նուրբ ձեռքերը: Այրվածներն իզուր չեն անցել, դրանք դարձել են նրա ձեռքերը թո՛ղ առաջին կողմի «դպրոցադասները»:

Չարմանալի խիս ու խորն է Ֆելիբոու Բախչինյանի գրականությունը, բայց այն երբեք չի ծանրանում, չի ծանրացնում աստղադիտակը: Մի անսեսանելի ձկունություն գեղարվեստի անցումներով դասադասյալը շարունակում է առաջ՝ այնքան աննկատ ու սահուն, որ ինքն էլ չես հասկանում ինչպես հասարակություն է չեղել: Չէ, այդպես չես կարող վերջացնել, լիցի է մի անգամ էլ կարդալ: Եվ կարդում ես երկրորդ անգամ: Դա հենց մեր ժամանակի գրականությունն է, որ այնքան արբեր անվանումներ ունի, եւ որտե՞ղ է սովորել գրելու այդ մանրաբանական վարդապետությունը գյուղական դպրոց ավարած իմ բարեկամը: Ես ինչպե՛ս գլխի չէի ընկել... սովորել է այնտեղ, որտեղ աստղադիտակ է Վիզեն Ավագյանին: Եվ այս իմաստով նա ավելի երջանիկ է, քան ես:

ՀՐԱՉՅԱ ԲԱԼՈՅԱԼ

Թափոնների երկրորդ՝ գեղեցիկ կյանք

Թափոնները, աղբը որդես երկրորդական հումք օգտագործելը այսօր աշխարհում սարածված երևույթ է, այն խնայում է մայր բնության բարիքները, սնեստում մարդկաց միջոցները, մաքուր դառնում էրջակա միջավայրը եւ այլն: Թափոնների օգտագործումը իբրեւ երկրորդական հումք կարելու է հասկալու եւ քաղաքացիները ոչ հարուստ այնպիսի երկրի համար, ինչպիսին մերն է:

Թափոնների օգտագործման մի ուղղություն է, աղբահավաք, սղառողական արժեքներ ստեղծելուց բացի, դրանցից գեղեցիկ իրեր, անգամ արվեստի գործեր արարելը: Մեր երկիրը նույնպես անմասն չի մնացել այս գործընթացից, վերջինիս առնչվող հայաստանյան նախաձեռնություններից է «Ասեղծիր արվեստ միջավայրի թափոններից» մրցույթը: Հուլիսի 23-ին «Իբիս» հյուրանոցում տեղի ունեցավ մրցույթի սկիզբն ազդարարող սեմինար-սեղեկասվական հանդիպում՝ «Ասեղծիր արվեստ միջավայրի թափոններից» խորագրով: Սեմինարը բացեց Նորաձեռնության եւ դիզայնի դասընթացի ծրագրերի ղեկավար **ԷԼԵՆ Մանուկյանը**: Նա ներկայացրեց դասընթացի գործունեությունը, սասց, որ այս ծրագիրը իրենց գործունեության շարունակությունն է: Բանախոսը նշեց, որ մրցույթի իրականացման

իրից հնարավոր նորարարական լուծումներ եւ արտադրանք ստանալու իրենց փորձին:

Աղբ խոսք սասց Նորաձեռնության եւ դիզայնի դասընթացի նախագահ **Վահան Խաչատրյանը**: Նա վարեց «Ասեղծիր արվեստ միջավայրի թափոններից» խորագրով շնորհանդեսը, նաեւ մանրամասն ներկայացրեց «Ասեղծիր արվեստ միջավայրի թափոններից» մրցույթը եւ մասնակցելու դրույթները: Նշեց, որ մրցույթի շրջանակներում սարքեր մասնագիտությունների սեր մարդիկ աշխատելու են իրար հետ՝ կարելու երկրորդական աշխատանքները: Վահան Խաչատրյանը լուսանկարներով ներկայացրեց թափոններից արվեստի գործեր ստեղծելու

ներ, ոճաբաններ եւ այլն) միջավայրի թափոններից կստեղծեն արվեստի աշխարհ, արտադրանք, հավաքածու՝ հիմնված ստեղծագործական եւ նորարարական մոտեցման վրա,

3. Յուրաքանչյուր մասնակցի եւ խմբի ստեղծագործ աշխատանքը զանգվածային իրազեկման արժանի միջոցով կլուսարանվի,

4. Կստեղծվեն հետագայում համատեղ աշխատելու եւ համագործակցելու նոր հնարավորություններ:

Մրցույթը կեզրափակվի ցուցահանդեսով, որը տեղի կունենա սեպտեմբերին եւ կուղեկցվի բնադաստիարակական մեծ արձակուրդով:

Ծրագրի նպատակն է միավորել

ծող արվեստագետների աշխատանքները:

Սեմինարի ընթացքում ծավալվեց հետաքրքիր ու բովանդակալից ֆոնարկում:

«Ասեղծիր արվեստ միջավայրի թափոններից» մրցույթին կարող են մասնակցել ստեղծագործ ոլորտում ներգրավված մասնագետները եւ ուսանողները (մոդելավորող, մոդուլիս-դիզայներ, գրաֆիկ-դիզայներ, նկարիչ, լուսանկարիչ, ոճաբան, օպերատոր, ֆանդակագործ եւ այլն):

Ընտրված մասնակիցները ծրագրի շրջանակներում.

1. Կմասնակցեն թափոնների վերամշակման նորարարական

գործում իրենց միացել են Համայնքների կայուն զարգացման նորարարական լուծումներ (ISSD) ՀԿ-ն եւ «Թուն» ստեղծարար սեխնոլոգիաների կենտրոնը:

ISSD-ի նախագահ, համահիմնադիր **Մխիթար Ավետիսյանը** խոսեց աշխարհում թափոնների հետ կապված առկա խնդիրների մասին: Անդրադարձավ երկրագնդի բնակչության թվին, սոցիալ-սնեստական վիճակին եւ այն հարցին, թե երկրագնդի կենսաբանական սարածքը կբավականացնի՞ մարդկությանը հետագա կյանքի համար: Նրա խոսքի մի հատվածը նվիրված էր **Էկոլոգիական ոսնահեստ** հասկացությանը: Մխիթար Ավետիսյանը ներկայացրեց միջավայրի թափոնների մասին փաստեր՝ աշխարհում եւ Հայաստանում, լուսանկարներով ցույց սվեց թափոններից դասարանական գեղեցիկ իրեր, ներկաներին ծանոթացրեց միջավայրի թափոններ

լուծումներ առաջարկող դասընթացների եւ սեմինարների,

2. 3-4 աշխատանքային խմբերով

(յուրաքանչյուր խմբում կլինեն մոդելավորողներ, աղբահավաք եւ գրաֆիկ դիզայներներ, նկարիչներ, լուսանկարիչ-

ստեղծագործ ոլորտի ներկայացուցիչներին՝ միասին աշխատելու, համագործակցելու եւ արդյունքում գեղարվեստական աշխատանք կամ հավաքածուներ ստեղծելու շուրջ՝ իրազեկելով հասարակությանը միջավայրի թափոնների խնդրի մասին:

Ծրագիրը ֆինանսավորվում է Շվեյցարիայի զարգացման եւ համագործակցության գործակալության (SDC) կողմից՝ իրենց ծրագրերի շրջանակներում:

Նախաձեռնությանը մաղթենք հաջողություն եւ հուսանք, որ թափոնները գեղեցիկին ծառայեցնելը Հայաստանում կդառնա կայուն ու արդյունավետ բնագավառ, մանավանդ այս ուղղությամբ մեր մեջ նախադեպեր կան. փայլուն օրինակներից մեկը՝ մեր անմահ մեծության՝ Սեբեդի Փարաջանովի ստեղծած արվեստի գործերը:

ՄԱՐԻԵՏԱ ԽԱՉԱՏՐՅԱԼ

ԱՐՄԵՆ ՇԵԿՈՅԱՆԻ պոեզիան հետո ավելի են սիրելու

Ես համոզված եմ, որ գրողի արաբելությունն իր ժամանակը փրկելն ու իրենից հեռո եկողներին փոխանցելն է: Ի՞նչ գիտեմք մեր անցյալի, նույնիսկ դարավոր անցյալի մասին, միայն այն, ինչ նկարագրվել է գրավոր եւ մեկուկուսակցական ստեղծագործությունների միջոցով: Այս առումով ամեն գրող եւ բանաստեղծ չէ, որ կարող է լավագույնս, առանց գումարաբերելու կամ ձեռախեղելու, իր ժամանակի ուրվագիծը, դիմագիծը, խորային եւ մյուս ժամանակներից սարբերվող նկարագիրը փոխանցել: Դա արել է բանաստեղծ, արձակագիր Արմեն Շեկոյանը, որ հուլիսի վերջին ցավալիորեն կնից իր մահկանացուն՝ ընդամենը 68 տարեկանում:

Չնայած նրա ստեղծագործության համընդհանուր բանավեճերին՝ նա երկար չի մոռացվի եւ միզուցե տարիների հետ նրա ստեղծած գրականության ողջ նշանակալիությունը ավելի գնահատելի, քանի որ նրա «**Երեւան հյուրանոց**» ու «**Հայկական ժամանակ**», նրա ողջ ժողովրդի մեր ողջ կյանքի միկրոաշխարհներ են՝ այնքան արձանագրված իրական, փաստական կերպարների նշանակալիության, կերպարների մեծաթվության առումով, անընդհատ ծավալից սկսած՝ մինչեւ զուտ շեկոյանական դասկերպությունն ու շեկոյանական ինքնաշոթոթություն: Նրա արձակը դեռեւս սղասում է իր գնահատականին, բայց ժողովրդի ճանաչելի ու սիրելի է այն աստիճան, որ բերանացի մեջբերումների փանակի առումով կխամբեցներ ժամանակակից սիստեմային բանաստեղծներից ցածրին: Նրա ժողովրդի սուկ բանաստեղծական արվեստի մեծագույն ամբողջությունն չէ, այլ նրա բնածին հուճուրդ, նրա ներքին անկախության՝ ոչ մի խմբի չդասակարգելիության, լայնությանը ու խորությանը ժամանակն ու նրա մարդկանց տեսնող նրա հայացքի ղեկավար փոխարկում, դեմոկրատիա եւ իրադարձությունների ժամանակագրություն: Կան ցածր ժամանակակից բանաստեղծներ, միզուցե, ինչպես ասում են՝ իրենց բարձր գրականության մեկուկուսակցական արդարացի ու անարդար վերցնողներ, սակայն նրանք բոլորն էլ կարող են նախանձել Արմենին, քանի որ նրանց գործերը բերանացի չեն հիշում, իսկ Արմենինը հիշում են եւ սիրում: Օրինակ՝ նրա ժողովրդի նկատմամբ իմ սերը ես փոխանցել եմ նաեւ զավակներին, գիտեմ, որ մեր ընդհանուր ընկերներից ցածրն են այդպես վարվել:

Իսկ վերջին տարիներին նրա գրած արձակ ստեղծագործության՝ «Հայկական ժամանակ» ողջ նշանակությունը (որդես ոչ միայն գեղարվեստական ստեղծագործություն, այլև որդես ժամանակի վավերագիր, որդես իր սերնդի ցածր անունների, ցածր դեմքերի մասին շեղելությունների եւ կենսակերպի փոխանցում) փորձել է բացել հենց իմը, Շեկոյանը, այսօրվա սրտառու բացատրությամբ:

«*Երբ վերջերս սկսեցի վրա-վրա դասավորել տղայի մեր, էսպես կոչված, նոր ժամանակների մասին, ոմանք կարծիք հայտնեցին, որ իմ էդ դասավորումները ցածր դասն են, եւ որ՝ ես, փաստորեն, մեր էս նոր կյանքից վերցնում եմ բացառապես բացասական ու վատ բաները եւ, ուրեմն, լավաստեսական ոչ մի լիցք չեմ հաղորդում իմ ընթերցողներին: Ես, իհարկե, չեմ դաստիարակում կիսել էդ կարծիքը, որովհետեւ իմ էդ դասավորումներում, ճիշտ է, դասկերպել եմ նաեւ խեղճուկական մարդկանց, որոնք, դաստիարակ չիցանելով նոր ժամանակներին, փաստորեն կանգնեցին փաստի առաջ, բայց, այդուհանդերձ, ես, էդ խեղճ ու թեւառ մարդկանց վիճակները նկարագրելով հանդերձ, կամեցել եմ հուշել ու հասկացնել իմ դասական թեւառ ընթերցողներին, որ եթե իմ թեւառ հերոսները դիմացել ու դիմանում են մեր էս նոր կյանքին, աղա իրենք՝ այսինքն դասական թեւառները, լիքիք որ դիմանան ու դիմանան:*»

Անկեղծ ու ազնիվ, իր՝ Արմեն Շեկոյանի դեմքը: Դե իսկ գրականագետների գնահատումն, անուշ, հետեւելու է, որովհետեւ հիմա որ Չարենցին Ասված ենք դարձրել, նրա ժամանակակիցներից ցածրը նախանձել են նրան, եղել են նաեւ այնպիսիք, որոնք նրա դեմ անստուգաբար նամակներ են գրել վերեներ: Չստե՛ այլ ժամանակներ էին, բայց Չարենցի համընդհանուր հայ ժողովրդի սերը ոչ ոք չի կարողացել կասեցնել: Համոզված եմ, որ Արմեն Շեկոյանի ժողովրդի հանդեպ սերը գնալով մեծանալու է ու փոխանցվելու է հետո եկող սերունդներին:

Տողերիս հեղինակը Արմենին ճանաչել է երիտասարդության տարիներից, այն ժամանակից, երբ ուսանողական եռյակը՝

Արմեն Շեկոյանը, Հակոբ Մովսեսը եւ Սերգեյ Վարդանյանը իրենց հունձրով, էրուրիցիայով եւ անգամ մի փոքր լեզվա-միությունը ընկերական հավաքների աղմուկին դառնում, հետագայում բոլորն էլ իրենց ճանապարհներով գնալիս ստեղծեցին արժեքներ, իսկ կոնկրետ Արմեն Շեկոյանը, մանուկում աշխատելով, նաեւ լրագրողների սիրելին էր:

Մի տարի ես նրա հետ մեկ սենյակում եմ մտել՝ աշխատելով լայն հանրությանն անհայտ թերթերից մեկում, որի խմբագիրը, սակայն, գիտեր գնահատել սաղանդավոր գրողներին, ու Արմենն այնքան իր հետաքննողական կյանքի մի տարի աշխատեց, որի ընթացքում նա իր դարակում ամեն օր ձեռագիր գրված մի բանաստեղծություն էր դնում, ինքն իր վրա դրված լավագույն օտար լեզվից փաստ սովորում (չեմ հիշում՝ իսրայելցի, թե՛ իսպանացի):

Ինձ համար նա ի սկզբանե հարազատ մեկն էր, ու հետագայում ամիսներ, տարիներ չսեսնվելով, հընթացս, Երեւանի գրական պալատում, որի անբաժան մասն ու մի գույնն էր նա, մի տեղ դեմ-դիմաց դուրս գալով՝ կարելի էր անկեղծ հարցեր տալ ու անկեղծ դասախոսներ ստանալ նրանից, ինչպես այն ազգականների դեմքում է, որոնց տեսարար չես տեսնում, բայց տեսնելիս գիտես, որ արյունակիցդ է, ու նրան կարելի է վստահել, նրա հետ այդ կարճ ժամանակի մեջ ուրիշներին չասվող բաների մասին խոսել ու խոսեցնել:

Չարենցի մի դրվագ է մնացել իմ կյանքում նրա հետ կապված: Երբ Արմենն ընտրվել էր այն աղջկան, որի հետ դեմ էր անուսանար՝ նա ընկերուհուն մեր տուն բերեց, չնայած ես նրա ամենամեծերի ընկերների մեջ չէի: Հավանաբար երիտասարդ ընտանեկան զույգի խաղաղ կյանքի անսուրձը (համեմայնդե՛ղ՝ իրեն էր այդպես թվացել) իր ենթաստեղծում Արմենի համար այդ դրվագը կարեւոր էր: Չնայած այն բանին, որ հազիվ թե բոլոր

ը մեր տանը խոսելին բանաստեղծությունից, եւ դա ես նախադաս Արմենին զգուշացրել էի: Արմենը ծիծաղել ու ասել էր, թե ավելի լավ, իր ընտրյալն էլ առանձնադաս մոտ չէ բանաստեղծությանը՝ հիմա մոռացել եմ կենսաբան էր, թե՛ փմիկոս:

Հետահայաց միտք մտածում եմ, որ այդ կենս հյուրընկալությունը գոնե ինձ համար հարազատ մի բան է դառնել իր մեջ՝ այդ ժամանակի ընդհանուր մեկուկուսակցական, գրականախառը, խաղաղ-հայեցող կյանքից, ու այդ օրվա հուշը ինչ-որ բարություն, անդորր է արթնացնում ամեն անգամ, երբ հիշողության հեռավոր ծալերից հայտնվում է հիշեցնելու իր մասին: Չեմ հիշում անգամ, թե ինչի մասին եմ խոսել, ինչ եմ դրել սեղանին, առհասարակ՝ ինչի մասին կարող էին խոսել բանաստեղծը, լրագրողը, սնեստագետը եւ կենսաբանը, բայց գիտեմ, որ դա մի խաղաղ երեկո էր, Արմենը հագել էր գծավոր շալվար ու նորաձեւ վերնաբաժանիկ՝ համադասախառնելով իր իսկադես գեղեցկուհի ընտրյալին: Ու էլ ոչինչ չեմ հիշում: Իմ ընկեր Արմեն Շեկոյանին հետագայում փնտրել եմ նրա կողմից, ուրբանիստական, հաճախ հողեղեն, հաճախ բանավեճեր արթնացնող, բայց անխոստ սաղանդավոր բանաստեղծության մեջ, նրա գրեւոր, որոնցից ցածրն իր ընծայականներով գրադարակիս իրենց անկյունն ունեն, էն սկզբիններից սկսած՝ «**Ճոճ**», «**Բախտ**», «**Աղանդեր**», «**Անտիպոեզիա**»՝ մինչեւ «**Երեւան հյուրանոց**» ու «**Հայկական ժամանակ**»:

Մի անգամ Արմենն, իր մեծական անկեղծությամբ, իմ այն մտքին ի դասախոս, թե լավ կլինի իր հետ հարցազրույց անել, ծիծաղելով ասաց. «Ե, արա: Աղջիկ, սաղ աշխարհն ինձ հետ հարցազրույց արեց, բացի ֆեզնից» :

Կյանքը դեռ արջեւում էր թվում, ափսոս բանաստեղծ եւ իմ ընկեր Արմեն Շեկոյանի գնալը, բայց նաեւ գիտեմ, որ նա մնալու է իր բանաստեղծությամբ, իր գրականությամբ, «Երեւան հյուրանոցի» այս նախաբանի անլույս մթնում իր ղեկավարված լուսավորելով մեր մնալը:

Ես դեգերելով ժամանակակից երկիր հորջորջվող լաբիրինթոսում: Շարունակվում են անվերջ ու հոսում անանցանելի ու մութ էս փոսում: Շարունակվում են էս անլույս մթնում. ֆչփորում են, բայց ելիք չեմ գտնում: Ինձ գիտեմ բոլոր մեղավորները, մորուսավոր ու բեղավորները, անմորուսները եւ անբեղները, անմեղսունակներն ու անմեղները, բոլոր գիտուններն ու թեւառները, նամուսովներն ու աննամուսները:

ՖԵԼԻԲԱ ԲԼԷՉԻՆՅԱՆԻ գրական պայծառ աստղադիտակի աստղը

«Եղել են նույնիսկ դառն, երբ ես խղճացել եմ մարդկանց, որ չեն ունեցել նրա մեծան Ուսուցիչ: Հիմա էլ համոզված եմ, որ դա նման է արհեստության, որը ցածր դաս է հաղթահարել»,- գրում է Ֆ. Բախչինյանը: Սա իսկադես հոգեբանության ոլորտից է: Առհասարակ ամբողջությամբ խորային հոգեբանություն է այն աղետը, որ այնքան գեղեցիկ ու համոզիչ սանում է դեմոկրատիայի փիլիսոփա Կոնֆուցիուսի բարդ ու հակասական փիլիսոփայություն:

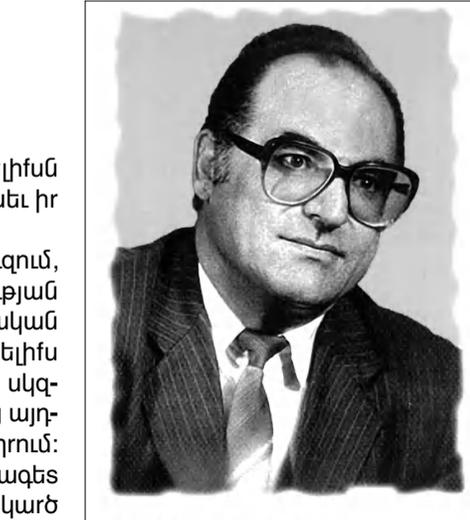
«Ես հասկացա, որ աշակերտել եմ հնարարի վիթխարի փիլիսոփայից ոչ դասական իմաստուն Ուսուցիչ, բայց չեմ իմացել այդ մասին: Ոչ, իմացել եմ, որ նա մեծ է, ներհուս զգացել եմ, որ տարբեր է, բայց որ մի

կայնահուն, հորդահոս գետի չափ հզոր գաղափարախոսության, ուսմունքի կրողն է ու փոխանցողը (ինարավոր է նույնիսկ ոչ նոյասակաուղղված, այլ ակամայից. ափսոս, որ նա ողջ չէ, որ ասի), չեմ իմացել: Գուցե այդ մտքի հետ ամենեւին էլ համամիտ չլինեմ ընկեր Ավագյանը, ինչպես դիմում էինք նրան: Բայց իմ այս բացահայտումը ես կյանքիս մեծագույն գյուղն եմ համարում»,- գրում է Ֆ. Բախչինյանը:

Ես սեն կարդացվում է մի շնչով, բայց այնուամենայնիվ, նրա ամենագեղեցիկ էջերը գրողի հիշողություններն են գյուղական առօրյայի, դրոշմի, դասերի ու այդ ամեն մեջ շողարձակող իր Կոնֆուցիուսի կերպարի մասին: Կոնֆուցիուսին համարել եմ ամենաազդեցիկ անհասակաճությունը մարդ-

կային կյանքի ձեւավորման մեջ: Ֆելիքսն այդպիսի արժանիներ է վերագրում նաեւ իր ուսուցչին՝ Վիգեն Ավագյանին:

«Մի արա մարդուն այն, ինչը չես ուզում, որ արվի ֆեզ»՝ կոնֆուցիուսականության նշանաբանը, որ դարձավ ֆիլոսոֆիական գաղափարախոսության հիմքը, Ֆելիքս Բախչինյանի կյանքի անդամակաճան սկզբունքն է: Ինչ հիշում եմ նրան, նա հենց այդպես էր արել իր կյանքը ու այդպես էր արում: Միայն մի բան կցանկանամ իմ երախտագետ ու սաղանդավոր բարեկամին, որ հանկարծ վայր չդնի իր բեղուն գրիչը: Թող որ ժամանակները «դժբախտ են ու դժգույն», ու հայրենիք ենք զոհաբերում... Մեր հայրենիքը հարստեւում է նաեւ Ֆելիքս Բախչինյանի մեծ գրողների գրչի ուժով ու հրաշխով:

ՖԵԼԻԲԱ ԲԱԽՉԻՆՅԱՆ
ԻՄ ԿՈՆՖՈՒՑԻՈՒՍԸ
ՎԻԳԵՆ ԱՎԱԳՅԱՆԻ ԾԵՆԴՅԱՆ 80-ԱՄՅԱԿԻՆ

ԱՐԾԿԻ ԲԱՆՉԻՆՅԱԼ

Սլովակյան հայազգի երգիչ-դերասան **Տոմաշ Պալոնդերին** մեզանում առաջինն անդրադարձավ **Հակոբ Ասաբյանը**՝ «Ortr» հանդեսի՝ Սլովակիայի մասին համարում (2016, № 9-12): 40-ամյա Տոմաշը ծնվել է Մոսկվայում՝ սլովակ հոր և հայ մոր ընտանիքում: Ավարտել է Բրատիսլավայի դերասանական կոնսերվատորիայի երաժշտության և դրամայի բաժինը, ապա դերասանական կրթություն է ստացել Կասարողական արվեստների ակադեմիայում: 2000 թվականից նկարահանվել է հեռուստատեսիվներում, զովագործներում, վարել «Դեկա» և «Դեկարոս» հեռուստա-տունները: Այսօր նա առավել հայտնի է Բրատիսլավայի շարքեր թատրոններում իր դերակատարումներով և որդես «Բուրնո Բենեթսոն» և «Լավ ֆոր մա-նի» համույթների նախկին երգիչ: Պարբերաբար հանդես է գալիս որդես կրկնօրինակող դերասան և խոսնակ: 2010-ին Մարտել Պալոնդերին հեռուստահաղորդում է եկել Սլովակիայում կայացած Եվրասեսիլի երգի մրցույթում՝ «Բառերի բար» երգով: 2019 թվականից նա Ռադիո Սլովակիայի ձայնն է:

-Հարգելի Տոմաշ, մի քանի հիանում են այն մարդկանցով, որոնց «արյան մեջ է» արվեստը: Հայրդ՝ Ֆրանսիսկո Պալոնդերը, բենադրիչ է, բենագրող և թատերագիր, հորեղբայրդ՝ Մարտել Պալոնդերը, երգիչ, երաժիշտ և երաժշտության ուսուցիչ: Զո դերասան և երգիչ դառնալը վիճակված էր, թե՞ սկզբում ցանկանում էիր այլ մասնագիտություն ընտրել:

-Բնականաբար, արվեստի հանդեպ հետաքրքրությունս ձեռք է բերել ընտանիքի շնորհիվ, մի քանի ցանկացել են խաղալ թատրոնում և զբաղվել երաժշտությամբ: Սա իմ կյանքն է: Ես հավերժ շնորհակալ եմ Աստուծոյ, որ կարող եմ իմ հացը վասակել մի բանով, ինչի մասին երազել եմ մանկուց, չնայած դեռ քիչ է խոստովանեմ, որ դա լավ էր իմ համարը:

-Շառլ Ազնավուրը մի անգամ ասել է. «Երբ հոգնում են երգելուց, նկարահանվում են և հակառակը»: Իսկ դո՞ւ:

-Ցավով, ես ընտրության մեծ հնարավորություն չունեմ: Ես չեմ սիրում զանգվածներին զբաղեցնող արվեստը: Ես ունեմ իմ յուրահատուկ ճաշակն իմ կասարած աշխատանքների մեջ, և դա գործն ավելի է բարդացնում: Օրինակ, իմ նախկին երաժշտական գործունեությամբ լի էին վասակում: Դա ավելի շուտ հոր էր: Որդես դերասան կարող ես որդեսակի եկամուտ ունենալ, եթե բազմադրյալ նկարագիր ունես: Ես ձայնագրվում եմ անգլերեն, սլովակերեն, չեխերեն և ռուսերեն լեզուներով, խաղում եմ շարքեր թատերական ներկայացումներում, կասակերգություններում և դրամաներում: Երբ հեռուստատեսությունից դեռ եմ առաջարկում, սովորաբար ընդունում եմ: Վարում եմ շարքեր միջոցառումներ: Աշխատանքը լի է:

-Դու խաղում ես ինչդեր դրամաներում, այնդեր էլ կասակերգություններում: Ո՞րն են նախընտրում:

-Կասակերգությունն ինձ համար դրամ է և հակառակը: Չեխովի դիտարկումներն անհրաժեշտ են մարդկանց ծաղրանկարներն են, սակայն նա թատերգությունները որդես կասակերգություն չեն բենադրվում: Յուրահանջյուր ու նա ղա-մություններն ընկալում է որդես ծանր հոգեբանական բեռ, ինչը ճշմարիտ է, բայց միաժամանակ առկա է մեծ հեզման: Օսկար Ուայլդը կամ Մոլիերը նույնդեր կասակում էին իրենց թատերախաղերում, որոնք չափազանց սուր էին: Ես անկեղծորեն սիրում եմ երկու ժանրն էլ և կարող եմ հղարարներ ներկայանալ որդես լի ունակ դերասան թե՛ կասակերգության մեջ, թե՛ դրամայի: Օրինակ,

Տոմաշ Պալոնդեր. «Իմ հայ ծագումը խորապես արմատավորված է հոգուս մեջ»

Թեկի Բիլի կերպարն իմ սիրած «Տախու վարորդ» ֆիլմում (1976) ցավալիորեն դրամասիկ է, բայց լի էր դեմոստրացիայի և բարձր դրամայի: Ռոբին Ուիլյամսի դերերը զավեցական էին, բայց «Արթուր Գոնզալես» ֆիլմում (1990) նա դարձավ սարսուղներում էր ինձ:

-Զո խմբերից «Բուրնո Բենեթսոն» ժամանակին լի էր սլովակ երիտասարդների շրջանում: Հիմա ինչդիսին է ռոֆ երաժշտության աստղերը Սլովակիայում:

-Այսօրվա սլովակյան ռոֆ երաժշտությունն իմ ճաշակն է: «Բուրնո Բենեթսոն» չափազանց լի էր ճանապարհորդեց ու հանդես եկավ բազմաթիվ համերգներով, սակայն լի էր վասակեց: Այնուամենայնիվ, դա հիանալի փորձառություն էր:

-Ռոֆ երաժշտության լեզուն անգլերենն է, երգերի տեքստերը նույնդեր անգլերեն են: Ի՞նչ է կարծում, այլ լեզուներ, ներառյալ սլովակերենը, կարո՞ղ են «տեղավորվել» ռոֆ մեջ:

-Այո, սլովակերենով մեծ թվով հիանալի երգեր կան: Ինձ համար սլովակյան հիանալի նվագախմբերն են «Իզաբելլ», «Տուրլասանկան», «Էլանը», «Վիդիկեր», «Մեսալինդան» և սլովակերեն երգով հետաքրքրական երգիչներից նոն ռոն անուններ՝ Դեթո Ուրսինի (այժմ՝ հանգուցյալ), Ռիխարդ Մյոլլեր, Պետեր Լիդա, Սոնյա Զոնակովա, Բեասա Դուբաովա: Ես սիրում եմ նրանց: Ինձ համար անգլերեն աշխատելը մի փոքր ավելի հեզ է: Անգլերեն բառերն ունեն բազմաթիվ իմաստներ: Դա անյ էր, ինչ ինձ դեռ էր:

-Դու երեք տարի աշխատել ես Մեծ Բրիտանիայում և ԱՄՆ-ում, բայց նախընտրել ես վերադառնալ Սլովակիա:

-Այո, իհարկե: Ես այստեղ չունեմ եղբայրներ, փոքր, և այդ ժամանակ նույնիսկ զարմիկ չէի: Հայրական դարձն ինձ համար մեծ օգնության կարի ունեցավ: Ես հավաքեցի դարձնակներ և վերադարձա Բրատիսլավա՝ ընտանիքի օգնելու:

-Կարծում եմ՝ րո կես հայ լինելը քեզ մի փոքր շարքերում է սլովակ դերասանների ընտանիքում՝ արտադրաբար թե ներմադես, մի՞չես եմ:

-Անկեղծ ասած՝ այստեղ ոչ մեկի հոգը չէ իմ հայկական արմատները: Բնակչության կեսը այստեղ դասակերպում չունի՝

ինչ է Հայաստանը, այդ դասառով ունակ կարծում եմ, թե ես կես թաթար եմ, ռուսիանցի, հրեա և այլն: Նրանք ինձ անեն ինչի հեռ լիորդ են: Իմ տեքստն այստեղ այնքան էլ նախընտրելի չէ: Ես այստեղ, ինչդեր նաեւ Չեխիայում, գրյական առաջարկ եմ ստանում կինոյից, ինձ «բացառում են», անկախ նրանից, թե ուրախ լավ է իմ անգլերենը, չեխերենը կամ ռուսերենը: Վերջապես, ես համարողովակեցել եմ մի երիտասարդ դերասանական գործակալի հեռ և հուսով եմ, որ վերջապես կստանամ մի ֆանի հետաքրքրական կինոդեր:

-Հակոբ Ասաբյանին սլավ հարցազրույցում ասել ես, որ հայրական դարձն Արտաքա Մովսիսյանը, ծագումով Արցախից էր, իսկ Վարվառա տախիկը՝ Թիֆլիսից: Եղե՞լ ես Հայաստանում, և ի՞նչ է քեզ համար նաեւ կարծում այս մասնակի հայկական ժառանգությունը:

-Իմ հայ ծագումը խորապես արմատավորված է հոգուս մեջ: Ես խորապես հարգում եմ հայ մակույթը և դասունությունը: Մի քանի կարծում եմ այդ թեմաներով համադասախան հոգվածներ: Այդուհանդերձ, ինձ վերոդարձ եմ զգում. լի է սիրով եվրոպական ֆադախարությունը: Հորական դարձն ծագումով գերմանացի էր, իսկ հայրական տաստուրական ընտանիքից էր:

-Նույն հարցազրույցում ասել ես, որ րո հայրական տաստուր հայուհի էր՝ Սալվյան ազգանունով: Չնայած այն հայկական չի թվում, կարո՞ղ ես որդես մանամաններ ներկայացնել նա մասին:

-Այդ նախատեսա փախսական էր Օսմանյան կայսրությունից: Մայրս Հունգարիայում տեղ է իր ծննդյան վկայականը՝ գրված հայերեն: Այս մասին մեմ իմացանք ընդամենը մի ֆանի տարի առաջ, երբ ընտանեկան իմ լուսանկարներ էին նայում: Մեմ չէին կարող հավասար ման գուգադիությունը: Սա նաեւ կարծում է, որ ես ունեմ ավելի ֆան 50 տկոս հայկական արյուն:

-Մայրդ՝ Մովսիսյան Պալոնդերովան, աշխատում է Սլովակիայի Մակույթի նախարարությունում, նոդասում է հայ-սլովակական մակույթային կադերի զարգացմանը: Ի՞նչ կոնկրետ հայկական նախագծեր է նա նախաձեռնել:

-Նա կազմակերպել է Հայաստանի միջուկային ցուցահանդես, իսկ 2015-ին՝ սլովակ երգիչների համերգը Երեւանի Ստեղծարարական անվան օդերալի և բալետի թատրոնում, ինչդեր նաեւ Սլովակիայի Հանրապետության մակույթի նախարար դարձա Մարտել Մադարիչի այցը Հայաստան: Մայրս նաեւ կազմակերպել է հայ ժողովրդական դարձներ ինչդեր մեր անեմա-հեղինակավոր ազգագրական փառասոնում՝ «Վիտոլմայ»-ում: Հասկադես այս առումով ես հղարս եմ նրանով: Նա չափազանց տաղանդավոր և միջուկային կազմակերպիչ է, ինչի համար բոլորը նրան սիրում են: Մի ճեմարիտ, աշխատես, հայ գեղեցկուհի:

-Կադ ունե՞ս Սլովակիայի հայերի հեռ: Որո՞նք են քեզ լի հայտնի անունները:

-Կարող եմ նոն հեռեյալ անունները. իմ հիանալի ընկեր, լի տաղանդավոր հայ երգչուհի

և դառնակահարուհի Կարինե Սարգսյան, ծնունդով Երեւանից: Ունեմ մի հետաքրքրական գործիչ՝ Սլովակիայի հեռուստատեսության նորությունների բաժնի տնօրեն Վահրամ Զուրաբյանը, կամ մեկ այլ հրաշալի մասնագետ՝ մեծ և ճանաչված դարձույց Ռաֆայել Ավիկյանը: Պարոն Գեորգյանը լի էր հաջող ձեռնարկատեր է, դրոդաշ գործարանի սեփականատեր Սլովակիայում: Հիտեն նաեւ Սլովակիայում Հայաստանի դեսպան դարձա Բագրատ Հակոբյանին:

-Շնորհակալություն դասախանների համար, Տոմաշ: Մաղում եմ, որ շարունակես Սլովակիայում մայրիկի գործը՝ հայ մակույթի խթանումը և, ընդհանրապես, համոզված եմ, որ շարքեր երկրներում ադրող յուրահանջյուր հայ կարող է մի տեսակ դեսպան դառնալ Հայաստանի համար:

-Շատ շնորհակալ եմ այս հարցազրույցի համար, Արծյի: Ես փորձում եմ անել առավելագույնը: Չնայած իմ տունը Եվրոպան է, բայց ես մեռապես հնարավորինս աջակցում ու նոդասում եմ Հայաստանին: Դա ինձ համար լի էր անձնական հարց է, նույնիսկ եթե ես հայերեն չեմ խոսում: Այս հարաբերություններն անոր եմ և անվիճելի: Նաեւ լի էր ուրախ եմ, որ հայրս՝ Ֆրանսիսկոն մի քանի տեղ է հայ մակույթով և դասունությամբ հիացող, նույնիսկ նախան իմանալը, որ իր մեծ տասը հայուհի Սալվյանն էր: Ես նույնդեր կցանկանալի քեզ մաղել մեծ հաջողություն, ֆադառողություն և հիանալի, ուրախ մարդկանց շրջադաս, որդեր էլ ու լինես:

3. Չոլաբեան ծնած է 1947-ին Զեսապի քաղաքի զարահայրական գիւղը: Բանասեր է եւ ազգագրագետ: 2016-ին ՀՀ ՊԱՍ հնագիտության եւ ազգագրության հիմնարկին կը ստանայ դոկտորի աստիճան: 1968-2014 եղած է հայերէնի ուսուցիչ Այնճարի, Պէրմի Եւ Յայլթի մէջ: 2014-ին կը հաստատուի Հայաստան: Այժմ առաջատար գիտաբան է ՀՀ ՊԱՍ-ի եւ արեւմտահայերէնի դասախօս ԵՊՀ-ի մէջ: Հեղինակ է շուրջ 50 հասարակական գիտական աշխատանքի: 2010-ին Արժանացած է ՀՀ վարչապետի յուշամետալին, իսկ 2011-ին՝ ՀՀ նախագահի Սովետ Խորհրդի շքանշանին:

Յ. Մ.

-Ազգագրագետ է, այդ ուղիով անցնելու գիտելու հետեւն է: Ի՞նչ բանի կը ծառայէ ազգագրութիւնը. ազգային դիմագիծը անաղարտ պահելու, մեր դասական, ազգային, մշակութային, կենցաղային, ընկերային եւ այլ հարստութիւնները մոռացնելէ փրկելու, որդէ գիտելու, սեղեկանալու: Ի՞նչ բանի:

- Ես երբեք չեմ մտածած հայագիտութեան այս կամ այն ճիւղին առանձնադաս նուիրուելու ու միայն այդ բնագաւառին մէջ գիտական աշխատանքներ կատարելու մասին: Սփիւռքի մէջ անհրաժեշտութիւնը զիս մղած է այս կամ այն երեսօնի մասին միջոցառումներ, տեսական գրականութեան եւ կատարած փորձերուն ծանօթանալու, առաջին հերթին ըլլալու համադասարանական աշխատանքի մը: Օրինակ՝ այս կամ այն բարբառը չէ ուսումնասիրուած կամ բաւարար ծաւալով չէ ուսումնասիրուած, ուրեմն՝ բաց մը կայ հայ բարբառագիտութեան մէջ. հաւաքագրած ու նկարագրած են բարբառը. բարբառագիտական աշխատանք կատարած են («Քեսապի բարբառը», Յայլթ, 1986, Երեւան, 2009): Նկատած են, որ հայ դասագրութեան համար անծանօթ միջավայրեր մնացած են դասական Անթիոքի սարածիմն մէջ գտնուող մեր քաղաքի մը գաւառակները, ինչպէս Քեսապի քաղաքը, Ռուսիոյ հովիտը եւ սակայն այնքան գոյատեւող հայաբնակ գիւղերը, որոնք Թ.-ԺԲ. դարերու հայ հոծ գաղթականութեան մը մնացորդացն են. որոշած են հնարաւոր բոլոր լեզուներով այդ քաղաքին մասին խօսք ընող սկզբնաղբիւրները, ուսումնասիրութիւնները եւ փորձած են դարձնել խորհրդանշանաւոր դասագրութիւնը: Աւելին՝ նկատած են մեր այդ ազգակիցներուն միտք ու կացի, հոգեւոր եւ միջակայք մշակութային առանձնաշխարհները, հաւաքած են այդ միջոցները, գիտական դասակարգումի ենթարկած ու հոն կատարած են այն, զոր ազգագրագետը յիշուի: Նկատած են նաեւ, որ սփիւռքի մեր դասագրութեան մէջ բնահասարակական աշխատանքը անյետաձգելի գործ մը լինելու է ըլլալ, մեր ժողովրդական բան ու բանը, երգն ու դարը գիրով անմահացնելու ժամա-

նակը արդէն անցնելու վրայ է, ուրեմն՝ կատարած են բանահաւաքական ու բանագիտական աշխատանք ու փրկած բազում երգեր, խաղիկներ, հեփաթներ ու գրոյցներ, առանձին ու ասացուածներ, անտեքստներ, խաղեր ու դարեր («Քեսապ» եռահատորը, Յայլթ, 1995, 1998, 2004. «Անթիոքի մերձակայ Ռուսիոյ հովիտի հայերը», 2006, Անթիլիաս. «Յամբած աղբիւրը նորէն կը բխի», Յայլթ, 1981. «Միջգաւառական անտեքստներ», Յայլթ, 1988 եւ 2005 եւ այլն):

Հիմա հարց է, թէ ինչո՞ւ ես չեմ սահմանափակուած միայն մէկ բնագաւառով, ինչ որ, օրինակ, Հայաստանի մէջ կ'ընեն: Հոս

Պարտք մըն էր, որ հասուցեցիք, թէ՛ անոր վերադարձը աղանդելու ճիգ մըն էր: Ի՞նչ կը կարծէք, Ի՞նչ դասած է աղանդը Զեսապի հայաբնակ աւանին:

- Քեսապի քաղաքը իր դասագրութեամբ եւ հայութեամբ մեր իրականութեան մէջ դասական ազգագրական ուրոյն քաղաքացիներն է, որ ունի իր բարբառը եւ հարուստ բանահիւսութիւնը, որոնք կրողն են ես, ու հետեւաբար իմ դասականութիւնս նկատած են զի առնել, կորուստէ փրկել, հայագիտութեան սեփականութիւնը դարձնել այդ բոլորը: Այս գիրքերու թիւը կարծեմ չսասի կը հասնի՝ առանց

դարացած կը նկատե՞ք ձեր նոյնատիպը:

-1968-էն ի վեր եղած են հայոց լեզուի ու գրականութեան ուսուցիչ եւ լեզուի դասախօս հայագիտական սարքեր ամբողջուններու եւ հիմնարկներու մէջ: Սա ըսել է՝ անլի քան կէս դար: Ու խոստովանութիւն մը ընելու դժուար ըսեմ, որ մինչեւ օրս չեմ կրցած ես ինձնէ գոհանալ, ես միշտ փորձած եմ ուսուցիչ ըլլալ եւ աշակերտ մտնել միջոցառման, իմ քան մը, բայց անտեղի ստիպելու դառնութիւններով. ասիկա միայն միջոց մըն էր, որ հասարակական մտայնութեան հետ կապ չունի, միջոց մտայնութեան մեթոտաբանութեան հետ կապ չունի, անկէ ան-

ցաւ մէկ-երկու գրախօսականներով: Հասկնալի է: Երբ հերթական գիրքերու մէկը նուիրած են բարեկամներու՝ յաճախ արգահասանք մը տեսած են անոնց վերաբերմունքին մէջ եւ երբեմն ցաւաւ արտաստարտուած մը. «որով համար կը գրես այս տեսակ գիրքերը»: Գլուխ ցարձելով անցած են յաջորդին: Բայց համադասարանական գիտական քաղաքակրթութեան կողմէ ընդունած են գնահատանքի եւ արժեւորումի լուրջ վկայութիւններ: Շատ անգամ կը նկատեմ լեզուական, բարբառագիտական, բանագիտական, ազգագրական բնոյթի մեր հրատարակութիւններ, որոնք աշխատասիրութիւններն են մեծ փառանքներ եւ անոնց մասին յղումներ կատարած են:

Հարցը կը փոխուի գեղարուեստական գործի դասագրութեան մը՝ «Քեսապի երեք օրերը» գիրքը 2 հազար տպագրուած ունեցաւ: Դիմատեսիկ վրայ ունիմ ակնարկներու շարքեր՝ «Լեզուական հինգումներ», «Փոլո դորոցներ», «Ես ինձի հետ», որոնք, կը տեսնեմ, ընթերցողներ ունին, կատարողներ ու կը տարածուին, եւ ասիկա իմ մտաբար ինձի համար դասաւորեցնող երեսնորթ մըն է:

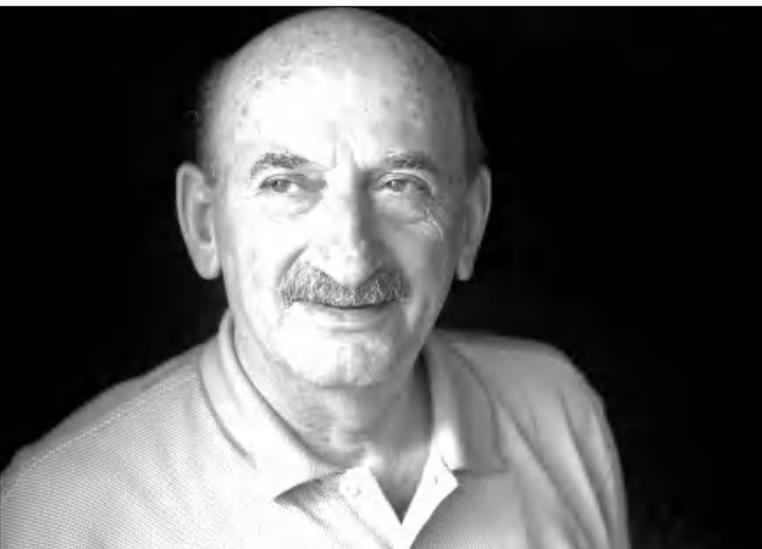
- Հիմա որ Հայաստան հաստատուած է, վստահ եմ յանուն անոր խաղաղ ու բարգաւազ աղանդային համար ոչինչ կը խնայէ: Ձեր գրիչը որքանո՞վ կ'օգնէ որ ձեր երագները իրականանան:

- 2014-ին ընտանեօք փոխադրուեցանք մայր հայրենիք: Մենք հոս մեր տուն մէջ ենք, Հայաստանը մեր տունն է: Կատարած ենք մեր յաջողութիւններով, հոգեւոր, ցանկով՝ ցատերու դէպ, ցատերու հետ:

- Պայքար սարիք յանուն արեւմտահայերէնի դասագրութեան Հայաստանի մէջ Ի՞նչ արդիւնքի հասաւ ձեր դասագրութեան:

- Նախ ղեկ է գնահատել այն, ինչ որ եղած է արեւմտահայերէնի գծով: Միջնակարգ դպրոցին մէջ կան արեւմտահայ եւ սփիւռքահայ հեղինակներ, կրթական բարձրագոյն հաստատութիւններուն մէջ այսօր կայ արեւմտահայերէն դասանիւթ, գիտական հանդէսներու մէջ կը թոյլատրուի արեւմտահայերէնով ու արեւմտահայերէնով գրուած գիրքերը: Քեզի դասագրութեան, հրատարակչական մեծ գործ կայ: Այդ, երբեք անսարք չեղայ. ուղղագրութեան հարցը, արեւելահայերէնի եւ արեւմտահայերէնի մերձեցման, փոխընկալման եզրերը չկորսնցնելու հարցերը ինձի համար ցաւ կարեւոր են. բայց երկուստէ կարծաւոր կան: Ես հաստատած եմ, որ ցաւ բան կը փոխուի սերունդի ընկալումներուն մէջ, եթէ արեւմտահայերէնը տեղ գտնէ նախակրթարանի դասագրութեան մէջ, որո՞ւ դասագրութեան մէջ, կարճ ծաւալով, հակառակ բացատրութեամբ, որդէսօք դպրոցականը այդ սարիքէն կարենայ կարգաւ ու հասկնալ արեւմտահայերէնը, ընկալել զայն, ինչպէս որ մենք կ'ընենք արեւելահայերէնի դասագրութեան մէջ: Աւստի մեր մեր գրական երկու սարքերակները հասկնալիութեան սահմանները չխորտակուին: Աղէ է օտար բաներու ներխուժումը արեւելահայերէնի մէջ, աղէ է լրագրութեան լեզուն:

Ազգագրագետ եւ ուսուցիչ՝ անհրաժեշտութեան մղումով Տարգազարոյց դուրս. ՅԱՄԵՆ ԳՈՒԼԱՐԵԱՆԻ հետ

կան լեզուի, դասագրութեան, ազգագրութեան ու հնագիտութեան յատուկ հիմնարկներ, որոնք ունին նաեւ իրենց ենթաբաժանումները: Անոնց հետ գործակցող գիտնականները բնականաբար յիշուի աշխատանքները մասնագիտական ուղեգիծներով, իսկ մենք սփիւռքի մէջ չունինք մասնագիտականութիւններ, այլ գլխաւորաբար անհասներ են, որ կը փորձեն հասնիլ հայագիտական այս կամ այն բնագաւառին մէջ բաց մը ծածկելու աշխատանքին:

Անոնք, լեզուաբանական, դասագիտական, ազգագրական ու բանագիտական ուրեւէ աշխատանք ունի իր տեսական եւ գործնական նոյնատիպերը: Շրջանի մը դասական իրադարձութիւնները, այնքան աղբիւր հայութեան միտքն ու կացը, բանն ու բանը, երգն ու դարը արժէքներ են ոչ միայն տեղական իմաստով. անկասկած, զանոնք փրկելու գործը կարեւոր է, անոնք նաեւ աստիճան եւ ցանկերու կողմէ մշակման ենթակալուելու համար. հետեւաբար գիրք անցընելով այդ բոլորը՝ դուն փրկութեան գործ կը կատարես, աղան կը մղես ուրիշները, որ արժեւորեն իրենց նախահայրերու աղանդը կեանքը, օգնես բացատրելու մեր կեանքին մէջ գոյատեւող ցաւ երեսնորթներ, կամուրջ ստեղծես երկուսն ու այսօրուան միջոց: Ես ուրախ եմ, որ իմ համադասագրած երգերն ու դարերը ուսուցիչութեան արժանացած են, բեմ բարձրացած ու կատարուած սարքեր խումբերու եւ երգիչներու կողմէ:

- Ձեր ծննդավայրին՝ Քեսապին այնքան էջեր նուիրած է:

հաշուելու սարքեր բնոյթի գիտական յորդանաններ: Անոնք ուզած են Քեսապի նկատմամբ մեր հոգածութիւնը եւ հետաքրքրութիւնը արել: Կը յիշեմ, 2014-ին Քեսապ մտնելու հիշողութեան կազմակերպութիւններուն դէմ ստեղծուած հակազդեցութիւնը համայն հայութեան եւ աշխարհի կողմէ (SAVE KESSAB): Այդ օրերուն գրեցի «Քեսապի երեք օրերը» (21-23 մարտ 2014)՝ գիրքը, որ նաեւ անգլերէն հրատարակուեցաւ Երուսաղիմի Գոչուրեանի թարգմանութեամբ: Հայկական Տեղատարածութեան 100-ամեակին առթիւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան հրատարակած Արեւմտահայաստանի եւ Կիլիկիոյ Յուշանշանները ցարիքի թիւ 8-ով վերահրատարակուեցաւ իմ «Քեսապ» առաջին երկու հատորներս մէկ կողմի սակ (Անթիլիաս, 2015, 1348 էջ). այնքան ես անլեզուցի այդ մասին փաստագրական գրուի մը՝ «Քեսապի 2014-ի Աղէքը»: Ներկայիս հայ կեանքը կը ցարունակուի այնքան, մեր հոգեւոր, կրթական եւ մշակութային կառոյցները մեծ աշխուժութիւն կը ցուցաբերեն: Քեսապի գոյատեւումը ոչ միայն բարիք է այնքան աղբիւր, այլեւ փաստագրութեան աշխարհով մէկ ցուած մեծ սփիւռքի եւ համայն սուրիահայութեան համար: Այդ «դասագրութեան Հայաստան»ը ղեկ է աղբիւրները:

- Երկար սարիքներու հայոց լեզուի դասաւանդ եղած էք Սփիւռքի մէջ, հաւասարակ ու լեզուն դասագրութեան ազգային դիմագիծը դասագրութեան յատուկ գրաւականն է:

դին ու անկէ վեր՝ աշակերտ-ուսուցիչ յարաբերութեան հետ կապ ունի երեւի: Հիմա կանգնաւորուած, որ իմ կեանքիս մեծ մասը անցուցած եմ իմ աշակերտներու, անոնց գրաւոր աշխատանքներուն ու ցարագրութեան հետ մեծագոյն բաւարարութիւն ունեցած եմ դասագրութեան: Փորձած եմ աշակերտներու լծակից դառնալ հայոց լեզուի դասագրութեան ու զարգացման սերունդներու առաջնութեան մէջ: Հաւատարմութեամբ եմ, որ նոր սերունդին դասագրութեան անկէ մեծ է ու արժէքաւոր, քան այն ինչ որ մենք կը հրամցնենք անոր:

Անոնք ինձի համար միշտ ալ իմութեան առարկայ եղած են մեր դասագրութեան, ուսուցման մեթոտները, արեւմտահայերէնի կանոնակարգման հարցերը, մասնակցած եմ գիտատեղիներու, կարգացած եմ զեկոյցներ, հրատարակած յորդանաններ եւ ցարք մը գիրքեր: Առանձնադաս նստեմ, որ Բերիոյ թեմի առաջնորդարանի հովանաւորութեամբ լոյս տեսած նախակրթարանի «Հայերէնի դասագրութեան» եւ միջնակարգ-երկրորդականի «Անթիլիաս» դասագրութեան ցարքերը կը գործածուին ցաւ դպրոցներու կողմէ նաեւ Սուրիայէն դուրս:

Հաւատարմութեամբ եմ, որ դպրոցը հիմնական ու անփոխարինելի դերակատարութիւն ունի մեր սերունդներուն հայեցի դասագրութեան մէջ: Հայերէնի իմացութեան իւրաքանչիւր համարի ստանալու եւ անոր համար լեզուի մէջ իմացութեան իւրաքանչիւր համարի ստանալու մէջ իմ դպրոցս, գաղութի բոլոր դպրոցները, սփիւռքի բոլոր դպրոցները փորձած են դասել իմ տեսագրութեան մէջ: Սփիւռքահայ դպրոցին նուիրուած բաւական յորդանաններ եւ մեծագրութիւններ հրատարակած են: Ահա այդ քաղաքի մէջ ղեկ է ղնել նաեւ իմ վերջին երկուստէ աշխատանքներս՝ «Սուրիահայ դպրոցի դասագրութեան» (Երեւան, 2021);

- Գրողի մը գլխաւոր վարձարութիւնը ընթերցող ունենալն է, աղան անոնց արձագանգն ու վերաբերմունքը: Այդպէս եղած է, գրիչ է:

- Հայագիտական աշխատասիրութիւններս սփիւռքի մէջ գնահատուած են հրատարակչական աջակցութեամբ ու ցաւ-

ՍՈՒՐԵԼ Թ. ՍԱՐԳՍՅԱՆ

դրոճեաւոր

Պատմության յուրաքանչյուր դարի խաչմերուկ է: Անցյալը ներկայի հետ կապում է միակ արահետը, որն արդեն անցել ենք: Իսկ ահա ներկայից դեմի աղաքա բազմաթիվ արահետներ են ձգվում: Որոշները ավելի լայն են, հարթ ու գեղեցիկ զծանալած, բայց երկար են ձգվում, եւ հաճախ մեզ, որոնց հասուկ են չափից ավելի զգացմունքայնությունն ու ռոմանտիզմը, համբերասարությունը չի բավականացնում ֆայլել այդ ճանապարհով, ֆայլել դանդաղ, բայց վստահ ու աղաքով: Իսկապես, անհագ շատողականությունը մեր ազգային թերությունն է: Այստեղից էլ երկարաժամկետ լուսավորման մշակույթի բացակայությունը, սեւակահի եւ առաքելության փիլիսոփայական ըմբռնման անկարելիության արագույն լուսնը: Եվ հենց այս հոգեկառուցվածքի բացակայությունն էլ հնարավորություն է բացում, որդեսգի ժամանակ առ ժամանակ ազգի ու դասնության դեկին հայտնվեն արկածախնդիրներ եւ խոստանալով ավելի շուտ «սեղ հասցնել», կատարեն անդաստիարակ քաղաքացիներ:

Հավանաբար նաեւ դա է եղել այն կարեւոր դասառններից մեկը, որ ինչդեպ իրավամբ արձանագրում է ռուսաստանցի արեւելագետ եւ սնտեսագետ, Իսրայելի եւ Մեքսիկոյի Արեւելիի այլ երկրների ֆաղափականության եւ սնտեսության ոլորտի առաջատար փորձագետներից **Եվգենի Սասանովսկին**. «Թուրքական ցեղերը սարածաբանությունը հայտնվել են 10-րդ դարում՝ հասել դասնական Հայաստանի սարած 11-րդ դարում: Հայերն այդ հողում բնակվել են մեր թվարկությունից առաջ 15-րդ դարից: Այսինքն հայերը մինչեւ թուրքերի ներխուժումը այդ հողերում ապրել են մոտ 2500 տարի»:

Ի դեպ հայկական առաջին Արարատյան թագավորությունը, որ ավելի հաճախ Ուրարտու անունով է հիշատակվում, առաջացել է մեր թվարկությունից առաջ 9-րդ դարում: Իսկ թուրքականը դրանից 1800 տարի հետո: Արքեպիսկոպոսությունը ստեղծվել է 20-րդ դարում թուրքերի կողմից: Հիմա, դասկերացումն է, թե ինչդեպ 4500 տարի այդ հողերում բնակվող ազգը դեռ է գիշի ընդամենը մեկ դար գոյություն ունեցող երկիր»:

Իսկապես, եթե մեզն բան դասաի, աղա ընդհանրապես եւ անկախ ամեն ինչից, այս աշխարհում անհասկանալի կդառնա ամեն բան: Չի դասաի, ֆանի որ՝

1. Երբ մ.թ.ա. 714թ. Ասորական կայսրությունը հարձակվեց Հայաստանի վրա եւ ավերեց այն, ընդամենը վաթսուներես տարի անց (մ.թ.ա. 650թ.) Ասորական կայսրությունը ընդմիջեց անհետացավ աշխարհի երեսից:

2. Երբ մ.թ. 387թ. Հռոմեական կայսրությունը դավաճանաբար խաբեց հայերին եւ ոչնչացնելով Մեծ Հայքը՝ բաժանեց այն իր եւ Պարթևստանի միջև, ութ տարի անց (մ.թ. 395թ.) Հռոմեական կայսրությունը կործանվեց եւ ընդմիջեց հեռացավ համաշխարհային ֆաղափական աղաքագից:

3. Երբ Բյուզանդական կայսրության ջանքերով 1045թ. դավաճանաբար ոչնչացվեց հայկական Անիի թագավորությունը, ընդամենը ֆանվեց տարի անց (1071թ.) Բյուզանդիան կորցրեց իր ունեցվածքի 80 տոկոսը, որն էլ դարձավ դրա ավարտի սկիզբը եւ աղաքագից ամբողջովին անհետանալու գլխավոր դասառը:

4. Երբ Պարսկական կայսրությունը Շահ Աբասի ձեռքով հայերին սեղահանեց Այսրկովկասից՝ ավերելով եւ արնաֆան անելով հայկական ֆաղաքներն ու գյուղերը եւ բնակեցրեց դրանք մահմեդականներով, 33 տարի անց (1827-1828թթ.) դարսիկները գլխովին ջախ-

ջախվեցին ռուսների կողմից եւ կորցրին վերահսկողությունն ամբողջ Անդրկովկասի վրա: Դա էլ կայսրության վերջի սկիզբը դարձավ:

5. Երբ 1915թ. Օսմանյան կայսրությունը իրականացրեց Հայոց ցեղասպանությունը, երեք տարի անց (1918թ.) այն կործանվեց եւ անհետացավ աշխարհի ֆաղափական ֆաղաքագից:

6. Երբ 1903-1905թթ. Ռուսական կայսրությունը՝ Նիկոլայ 2-րդի գլխավորությամբ հաղածանվեց սկսեց հայ Առաքելական եկեղեցու դեմ եւ Այսրկովկասի մահմեդականների միջոցով կազմակերպեց հայկական ջարդեր, ընդամենը տասներկու տարի անց (1917թ.) Նիկոլայ 2-րդն ամբողջ ընտանիքի հետ գնդակահարվեց, կորցրեց իշխանությունը, իսկ 1918 թվականին ցարիզմն էլ կործանվեց եւ ընդմիջեց հեռացավ համաշխարհային աղաքագից:

7. Երբ ԽՍՀՄ-ի նման հզոր գերերությունը 1988-90թթ. հակահայկական ֆաղափականությամբ «Օղակ» գործողություն կազմակերպեց եւ հայերին արտաքսեց Արցախի զգալի մասից, իսկ այնուհետեւ ազերիներին թույլատրեց ջարդեր կազմակերպել Սոււձախիում, Բաքվում եւ Կիրովաբադում, ընդամենը մեկ տարի անց՝ 1991թ. փլուզվեց եւ առհասարակ դարեց գոյություն ունենալուց:

Համաշխարհային դասնությունից հայտնի այս իրողությունների մասին խոսել է նաեւ ազգությամբ ռուս արեւելագետ **Ալեքսանդր Բակուլինը**: Իսկ դա բոլորովին էլ զարմանալի չէ, ֆանի որ ամեն ազգի մեջ էլ կան արդարատեր եւ ձեռնասրբայն ծառայող մարդիկ՝ նույնիսկ թուրքերի եւ ազերիների մեջ, ռուսների մեջ ինչդեպ չդիտելի: Բարին միտեց չարից ավելի շատ է լինում այս աշխարհում, դարձապես բարին լավ չի ճանաչում չարին, հաճախ խաբվում է նրա սեւիքին, խոսքին, ժղիքին, վարքին ու բարքին: Մնում է ավելացնել, որ՝

8. 2020 թվականին Թուրքիան եւ Արքեպիսկոպոսությունը իսրայելի մասնակցությամբ եւ որոշ մեծ տերությունների օրհնությամբ կան գուցե նաեւ օժանդակությամբ ոչնչացնան եզրին հասցրին Հայաստանը՝ Արցախով հանդերձ: Եվ ընդամենն ամիսներ անց ակնհայտ է դառնում, որ նրանք ակնհայտ խնդիրների առջև են կանգնած, իսկ աղաքան էլ գնալով ավելի մեուաղաք է դառնում: Ռուսաստանն ասիճանաբար ֆարուսնը է լինում, Պուտինը դաժան ճակատագրի է արժանանալու: Նույնը սղասվում է նաեւ Ալիեւին եւ Էրդոգանին: Իսրայելի առաջնորդին էլ արդեն տեսնում, թե ինչ բախտի արժանացավ:

Մեզ թույլ ենք տալիս ենթադրելու, որ այս ամենի մեջ, անուշտ, նախախնամության մասը խառն է եւ սա միտակա չէ, այլ դարձ իրողություն: Կարող ենք նաեւ ավելացնել, որ այս հետաքրքրական ցուցակն ակնհայտ վկայում է, որ աշխարհի ուժեղագույն տերությունները ոչնչացվել են, երբ փորձել են ոչնչացնել հայերին: Իսկ Հայաստանը շարունակում է աղաքել: Իրականությունից հեռու չէ նաեւ այն, որ Աշխարհը կկործանվի, եթե հանկարծ մարդկության նախաղաղ հայի կամ դրախտ Հայաստանի հետ մի բան դասաի: Բոլորովին էլ դասաիական չէ, որ Աստված հային օժտել է ոգեղենությամբ հզոր «Հավլունի» զենքով, մի կենսաուժով, որի դեմ անգոր են մնացած բոլոր չար ուժերի զենքերն ու դավաղությունները:

Սակայն կարելու է նաեւ, որ տուրք չսանք նախախնամությանը եւ հույսներս միայն դրա վրա դնենք: Նախ՝ անհրաժեշտ է, որ սթափ զնահատենք կատարված իրողությունները, չնոռանանք, որ Հայաստանի ինքնիշխանությունն ու սահմանները դաժողանում է ռուս զինվորը, իսկ մենք ավելի հաճախ ենք սկսել նայել դեմի Ֆրան-

Ես հալասում եմ

սիա եւ Ամերիկա: Ավելին, մոռանալով Լեռնային Ղարաբաղում կրած դասնության մասին, մեր իշխանությունները նույնիսկ դասաաս են հանձնվել Թուրքիայի եւ Արքեպիսկոպոսությանը եւ «սա է ներկայիս Հայաստանի ամենաողբերգական վիճակը»,-մեու է Կասոյան հետազոտությունների կենտրոնի սուրեն Մերգել Միլետը:

Թեւեմնու կողմից Արցախի Հանրապետության բռնազավթված տարածքներից 8 ամսվա ընթացքում զսնվել եւ տարահանվել է մեր զինվորականների եւ տղի խաղաղ բնակիչների ավելի ֆան 1600 սրբազան մասոււն: Իսկ մեր հասարակության մի մասի համար անհետ կորածների եւ հայտնաբերված մասոււնների վերաբերյալ հաղորդագրություններն արդեն դիտվում են այնդեպ, ինչդեպ տղանակի տեսությունը կամ Վեոլիա ջրի հայտնաբերությունները: Սա մեր ամոթն է ու ողբերգությունները: Ողբերգություն է նաեւ այն, որ Արցախը, մի բան էլ ավելի, սվեցինք թուրքին: Իսկ ո՛ր է ՀՀ առաջին նախագահի տարիներ առաջ խոստացած խաղաղությունը: Չկա եւ չի էլ երեոււն: Հետաքրքրական է, Հայաստանին եւ հայ ժողովրդին մահացու հարված հասցնելուն միտված հողեր հանձնելու այդ գաղափարը արտաքին ո՛ր ուժի կամ ուժերի դասվել է: Արդյո՞ք դժվար է այսֆանից հետո հասկանալ, որ թուրքը մեր ռազմավարական թեւեմնին է եւ արել, անում ու անելու է ամեն ինչ՝ մեզ ոչնչացնելու կամ առնվազն տարածաբանից ամբողջովին դուրս մղելու համար:

Ուրեմն ինչ է դետք անել այս սխուր կացությունը շտկելու համար...

Հանգամանքների բերումով որդես վերածաբան անցյալ տարի Հայաստանում Չինաստանի դետախանասան նախաձեռնությամբ յոթողանոց խմբի կազմում եղա Չինաստանում: Չինական կողմն արել էր ամեն ինչ մեր այցն ամենաբարձր մակարդակով կազմակերպելու համար: Չափազանց հագեցած այդ օրերի ընթացքում կարողացանք այցելել այդ հի-նավորց ու հրաշալի երկրի մի ֆանի դասնական, ազգային, հնագիտական ու մեակութային կենտրոններ: Եղանք մի ֆանի ֆաղաքներում: Ճանաղարհորդեցինք գերժամանակակից գնացքներով, որոնց արագությունը 300 կմ/ժամից ավելի էր: Ծանոթացանք արտադրական մի ֆանի հսկաների, առեւտրատրոյնաբերական համալիրների ու դրանց դեկա-

վարների հետ: Աշխատանքի բերումով շատ երկրներում են եղել եւ տղալորությունս այն էր, որ Չինաստանն աշխարհին ասում է՝ դուր շարունակեք տղուս դրոքել, իսկ ես գնացի՞ դեմի աղաքա:

Բնականաբար հետաքրքրությունս մեծ է այդ երկրի նկատմամբ: Բնականաբար սովորելու եւ, ինչու չէ, նաեւ ընդօրինակելու շատ բաներ կան: Ուստի ուշադիր հետեոււն են այս օրերին ընթացող Չինաստանի կոմունիտական կուսակցության 100-ամյա հոբելյանի տոնակատարություններին: Անթափուց հիացմունքով դիտել մեզ, որ մեկ միլիարդ երեք հարյուր միլիոն բնակչություն ունեցող այդ երկրում այսօր լրիվ հաղափարված է աղաքությունը, բնակչության մեջ մեծամասնությունը կազմում է բարձ կենսամակարդակով միջին խավը: Եվ սա՝ միակուսակցական ավտորիտար ֆաղափական համակարգի դաժողանման դայնամիկություն: Հիտուն տարի առաջ մեծ բարեփոխիչ Դեն Սյաոլիցի նոր ֆաղափական կուրսը՝ սոցիալիզմի կառուցման չինական ուղին, հաղթանակեց: Չինաստանն իր հզորությամբ այսօր հավասարվել ու որոշ ոլորտներում առաջ է անցել նույնիսկ ԱՄՆ-ից: Փառք ու խոնարհում կարելի է ասել աշխատատեղ, կարգաղաղ, դետականամեծ չին ժողովրդին եւ անդաղար սովորել նրանից:

Համեմատության համար ասեմ, որ Հայաստանը Չինաստանի մեկ գյուղի չափ բնակչություն ունի, որի 70%-ն աղաքության մեջ է: Բոլորս առավոտից երեկո զբաղված ենք «ազգային» բնույթի դոռոտախոսությամբ եւ «ժողովրդավարական» հաղթանակներով: Միջդեռ տասնամյակներ շարունակ հարյուր հազարավոր չինացիներ կրթում էին աշխարհի լավագույն բուհերում, վերադառնում հայրենի կառավարում, զարգացնում սեփական երկիրը, իսկ մեր «ամենագետների» բույլը երեսուն տարվա իր փայլուն կառավարմամբ բոլոր առումներով երկիրը մտցրեց գրեթե անհաղափարելի փակուղի եւ վերջնականապես կործանեց: Ցավալի է, իհարկե, սակայն հարկավոր է միտե թունելի վերջի լույսը նեմարել, առաջնորդվել դրանով եւ յուրաքանչյուրիս կողմից դասախանասակութային մեծ զգացողությամբ եւ ֆրսնաջան աշխատանքով բուժել մեր վերերը, շեւացնել երկիրն ու առաջ տանել դեմի ոչ թե լողունգային, ֆարոզական, այլ իրական աղաքա, որին ինքս հավասում են:

11-27.07.2021

ԳՈՒՅԾ

ԲաՖՖի Հերմոն-Արաքս

Խոր ցավով իմացանք մեր թերթի հնագույն աշխատակիցներից ԲաՖՖի Հերմոն-Արաքսի մահը, որը դասաիել է Երեւանում, վիրահատությունից հետո, սրտի աշխատանքը դաղարելու հետեւանով:

ԲաՖՖին ծագումով դուստաի էր, համայնքում ծանոթ ընտանիքից: 1990-ականներին Հայաստան էր եկել՝ հայրենասիրական խանդավառությամբ: Աշխատում էր «Ազգ» թերթում՝ առավելաբար Թուրքիային ու դուստաիությանը վերաբերող նյութեր ստորագրելով: Այնուհետեւ մեկնեց Փարիզ, որտեղից

շարունակում էր իր թղթակցությունները: Ավելի ուշ վերադարձավ Սամբուլ, որտեղ մի քոջան վարում էր Շիլլիի ֆաղաքաղեցի խորհրդականի դասոնը: Մի ֆանի տարի առաջ իր մայրիկի հետ ներգաղթել եւ աղաքում էր Երեւանում:

Բուխ սրով, ֆաղաքախոսիկ, լրագրողական սուր հետաքրքարություններով օժտված անձնավորություն էր:

Խմբագրությունը եւ ընկերները սղում են նրա վաղախաս մահը:

